

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Postmodern ve Çokkültürcü Bir Alan Olarak Avrupa Birliği: Teknikleşen Siyaset ve Ulusal Demokrasilerin Açmazı

Nazım İrem

Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: İrem, Nazım, “Postmodern ve Çokkültürcü Bir Alan Olarak Avrupa Birliği: Teknikleşen Siyaset ve Ulusal Demokrasilerin Açmazı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9 (Bahar 2006), s. 51-87.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Postmodern ve Çokkültürcü Bir Alan Olarak Avrupa Birliği: Teknikleşen Siyaset ve Ulusal Demokrasilerin Açmazı

Nazım İREM**

ÖZET

AB'nin genişleme siyasetinin temel ilkeleri 1990'lı yılların ortasında Birliğin Doğu Avrupa'ya genişleme kararı almasının ardından tanımlanmaya başlanmıştır. Karşılıklı müdahale ilkesine bir meta-norm statüsü veren AB, Robert Cooper'ın tanımladığı gibi, uzun bütünleşme sürecinde postmodern bir devlet biçimini almıştır. AB'nin genişleme politikası, AB'nin postmodern politika alanına tamamen katılmamış adayların modern ulusal devletler oldukları varsayımına dayanarak, bütünleşme siyasetinden farklı olarak gerçekçi terimlere göre oluşturulmaktadır. Postmodern bütünleşme siyasetine özgü demokratik eksiklikleri ve/veya meşruiyet zafiyeti gibi yapısal sorunları müktesebata uyum sürecinde AB'nin aday ülkelere ihraç ettiği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Küreselleşme, Genişleme, Demokratik Eksiklik, Müktesebat Siyaseti

European Union as a Postmodern and Multicultural Space: Technicalization of Politics and the Dilemmas of National Democracies

ABSTRACT

Basic principles of the EU's politics of expansion have begun to be laid down since the mid-1990s following the historical decision to expand the Union towards Eastern Europe. By giving a meta-norm status to the principle of reciprocal intervention, the EU, as described by Robert Cooper, has taken the form of a postmodern state during the long process of integration. Unlike the integration policy, the EU formulates its expansion policy on realistic terms assuming that the candidates, which are not fully incorporated into the postmodern policy realm of the EU, are modern nation states. It is argued that the structural problems such as democratic deficit and/or the erosion of legitimacy inherent to the EU's postmodern integration politics have been exported to the candidate states in the process of the adaptation of the *acquis communautaire*.

Keywords: European Union, Globalization, Enlargement, Democratic Deficit, Politics of *Acquis Communautaire*

---

* Yrd. Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.
ULUSLARARASHİŞKİLER, Cilt 3, Sayı 9, Bahar 2006, s.51-87.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından geçen yaklaşık 15 yıl içinde Doğu Avrupa'daki eski sosyalist devletlerin büyük bir bölümü Hür Dünya'yı oluşturan eski düşmanlarının kurdukları Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmuşlardır. Orta ve Doğu Avrupa'dan başlayarak genişlemeye başlayan AB ile temas eden eski sosyalist ülkeler, üyelik yolunda kapitalist ekonomiye ve parlamenter liberal demokrasiye hızlı bir uyum sürecinden geçmişlerdir. 1990'lardan itibaren bu bölgelerde Avrupa, sadece bir zenginlik ve refah adası olarak görülmekle kalmamış, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve bireysel hak ve özgürlüklere dayanan ideal bir siyasanın simgesi haline gelmiştir. 1990'ların ortasından itibaren Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişleme kararını hayata geçiren AB'nin çevresiyle ilişkileri, "bütünleşme" ve "genişleme" siyasetinin farklı dinamikleri altında şekillenme eğilimine girmiştir. İlk 15 üyenin bütünleşme sürecinde ortaya çıkan AB müktesebatının dayandığı liberal değerler çok çeşitli kurucu metinler yoluyla işlevselleştirilirken, AB genişlemesi, çoğu zaman bütünleşmesini sağlayan liberal ilke ve değerlere dayanmayan siyasal, ekonomik program ve yöntemlerle yürütülmeye başlanmıştır. Bütünleşme sürecinde müzakereci olan AB, genişleme sürecinde dikte edicidir; bütünleşme sürecinde karşılıklık ilkesini benimseyen AB, genişleme sürecinde tek taraflıdır; bütünleşme sürecinde katılımcılığı teşvik eden AB, genişleme sürecinde tepeden inmecidir. Bu çalışmada AB'nin bütünleşmeden genişlemeye daha da belirginleşen çift yüzlülüğünün yapısal nedenleri araştırılacak ve bu çerçevede, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Türkiye'nin tecrübe ettikleri müzakere siyaseti yoluyla aday ülkelere ihraç edilen demokrasinin, bütünleşen Avrupa'da yeni bir yönetim modeli olarak geliştirilmeye çalışılan yönetim, diğer bir deyişle, hükümet olmadan yönetmek siyasetinin dayandığı ilkelerin katılımcı demokrasi idealinden nasıl farklılaştığı araştırılacaktır.

Birlik antlaşması olarak bilinen Maastricht sonrasında AB (pasif bir stratejiyi gerektiren) örnek bir demokratik model olmaktan çıkarak, (aktif bir stratejiyi gerektiren) "tasarım olarak demokrasinin" çevresinde kurulması siyasetine yönelmiştir.¹ Ekim 2005'te Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatma kararı alan AB'nin Türk siyaseti üzerinde demokratikleştirici bir etkide bulunacağı varsayımı, AB'nin aktif stratejisi yoluyla aday ülkeye liberal demokratik bir rejim ihraç ettiği görüşüne dayanmaktadır. Sten Rynning aday ülke kamuoylarında ortaya çıkan, liberal bir kuvvet olarak AB'nin demokratikleşmeyi desteklediği görüşünün bu aktivist stratejiden kaynaklandığını tespit etmek-

¹ Sten Rynning, "The European Union: Towards a Strategic Culture?", *Security Dialogue*, Cilt 34, No 4, 2003, s. 483, 486, 489.

tedir.² Dolayısıyla, AB yandaşlığı veya karşıtlığı da kısır bir şekilde demokrasi karşıtlığı/yandaşlığına indirgenmektedir. Daha da önemlisi, AB yoluyla ithal edilenin nasıl bir demokrasi olduğu sorusu genellikle cevapsız bırakılmakta ve ithal edilenin demokrasiden ziyade çok-katmanlı ve çok-düzeyle bir yönetim sistemi olduğu yönündeki itirazlar ise hiç dikkate alınmamaktadır.

3 Ekim 2005'ten sonra daha da yoğunlaşması beklenen AB-Türkiye ilişkilerinin sınırlarını tayin eden müktesebat siyasetinin Türkiye'de devlet-toplum ilişkilerinde köklü değişimler yaratması beklenmektedir. Kristi Raik söylemlerin güçten ayrı olamayacağını ve çeşitli sosyal uygulamalar, kurumlar ve örgütler içinde gizli anlam sistemleri olarak söylemlerin aynı zamanda belirli güç ilişkilerini varsaydıklarını belirtmektedir.³ AB söylemi içinde gelişen demokrasi ve demokratikleşme kavramları da Türkiye'de yeni güç ilişkilerinin kurulmasını hedefleyen kuvvetli bir değişim isteğini ifade etmektedir. Ancak, demokrasi ve demokratikleşme kavramları kendi başlarına gayet soyut içeriklere sahiptirler.⁴ AB'nin aktivist müktesebat siyaseti yoluyla aday ülkede liberal demokrasilerin kurulmasına vesile olabileceği tezi bir yandan demokrasinin yasacı reformculuk yoluyla bir coğrafyadan diğerine aktarılabilirliğini öngören evrenselci bir yaklaşımı ima etmekte, diğer yandan da AB müktesebatının aday ülkede "zihniyet devrimi"ne yol açabilecek kadar derin ve etkili özsel bir demokrasi projesini desteklediği tezine dayanmaktadır.

AB üyeliğine hazırlık aşamasında demokrasinin aday ülkede hangi araçlar yoluyla geliştirileceği ve demokratikleşme sürecinin etkin aktörlerinin kimler olacağı konusundaki muğlaklıklar, demokratik konsolidasyon açısından çok çeşitli sorunlar yaratmaya gebedir. AB'nin kurucu metinlerinde tanımladığı gibi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi prensipler kuşkusuz demokratik rejimlerin olmazsa olmaz koşullarıdır. Ancak bir yönetim ilkesi olarak demokrasi, "yurttaşların siyasal süreç, daha genelde de siyaset üzerindeki kontrollerinin sağlanmasını" gerektirmektedir.⁵ Genişleme siyasetinin belke miği olan müzakere siyaseti, yaratmış olduğu kapalı, teknik ve tek-tarafı karar alma süreçleri nedeniyle katılımcı bir demokrasinin gelişmesi için gerekli sosyal ve siyasal dönüşümü sağlayamamaktadır. Dahası, AB'nin bütünleşme siyaseti 1990'ların başına kadar bir demokrasi pro-

² Ibid., s. 479-496.

³ Kristi Raik, "EU Accession of Central and Eastern European Countries: Democracy and Integration as Conflicting Logics", *East European Politics and Societies*, Cilt 18, No 4, 2004, s. 571-572.

⁴ Ibid., s. 572.

⁵ Ibid., s. 573.

jesi olmaktan ziyade serbest pazar projesi olarak gelişmiştir. Genişleme sürecinde, özellikle de Kopenhag kriterlerinin oluşturulduğu 1990'ların başından itibaren, AB müktesebatına kendisinde hiç de olmayan bir nitelik atfedilerek, bir tür demokratikleşme reçetesi olarak yaklaşılmaya başlanmıştır.

Genişleme siyaseti içinde AB'nin açıklanan demokrasi idealinin Joseph Schumpeter'in öngördüğü prosedürel/minimalist demokrasi anlayışıyla sınırlı olmadığı görülmektedir. Zira demokrasiyi, serbest ve rekabetçi seçimlerin garanti altına alındığı bir rejimde iktidar için yapılan mücadelenin şartlarına istinaden tanımlayan Schumpeter'in idealleştirdiği minimalist demokrasinin şartları 2000'li yılların başında hem Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde hem de Türkiye'de mevcuttur.⁶ Dolayısıyla, AB'nin demokrasi anlayışı minimalist/prosedürel demokrasi ile sınırlı olsaydı, özellikle Türkiye örneğinde demokratikleşme olarak tanımlanan genişleme gündeminin önemli bir kısmı da kendiliğinden çözülmüş olurdu. AB demokratikleşmeden beklentisini, insan ve azınlık haklarına saygılı, hukukun üstünlüğüne dayanan anayasal demokrasilerin kurulması olarak tanımlamaktadır. Anayasal demokrasiler içinde çoğulcu, şeffaf ve müzakereye açık bir kamu alanının oluşturulmasını amaçlayan çeşitli politika önerileri de AB'yi köklü bir zihniyet mühendisliğini gerektiren sosyal ve siyasal projenin sahibi haline getirmektedir. Cevaplandırılması gereken temel soru şudur: AB ile aday ülke arasındaki müzakere siyasetinin prensipleri ve yürütülme usulleri aday ülkede katılımcı bir demokrasinin yerleşmesi için gerekli bulunan köklü zihniyet değişimini sağlayabilir mi? Yoksa, AB bütünleşmesinin sorunlarını tanımlamak üzere kullanılan "demokratik eksiklik/zafiyet" kavramı, genişleme ve müzakere sürecinde karşılaşılan sorunların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına vesile olabilir mi? Bu çalışmada bir yandan yukarıdaki sorulara cevap aranırken, diğer yandan da dışsal bir demokratikleştirici aktöre dönüşen AB'nin aday ülkeler ile yürüttüğü müzakere siyasetine damgasını vuran çifte standartların, AB'nin bütünleşme ve genişleme siyasetine özgü yapısal nedenleri araştırılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde AB'nin bütünleşme ve genişleme siyasetini şekillendiren küreselleşmenin etkilerine değinilecek ve küreselleşmenin hem ürünü hem de taşıyıcısı olan AB düzeyinde ortaya çıkan yeni yönetim siyasetinin özgünlüğü, İngiltere Başbakanı Tony Blair'in dışişleri danışmanlarından olan Robert Cooper'ın ileri sürdüğü postmodern bir devlet olarak AB tezine atfen tartışılacaktır. AB düze-

⁶ Bkz. Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Londra, George Allen and Unwin, 1943, s. 269.

yinde ortaya çıkan yönetim siyasetine meşruiyet kazandıran karşılıklı müdahale prensibi üzerinde durulacak ve bir yönetim sistemi olarak tasarlanan AB'nin içinde geliştiği kültürel ve siyasal ortamın postmodern ve çokkültürcü bir alan olarak tanımlanmasının genişleme siyaseti üzerindeki etkileri incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde aday ülkeyi postmodern/çokkültürcü bir alan olarak tanımlanan AB'ye hazırlamak üzere yürütülen müzakere siyasetinin, aday ülke demokrasisi üzerindeki etkilerine dikkat çekilecektir. Müzakereler yoluyla ihraç edilen demokratik zafiyetin bir sonucu olarak aday ülkede müzakerelelerin hakim gücü haline gelen sivil bürokrasi ve siyasal parti liderlikleri güçlenmekte ve demokratikleşme basitçe yukarıdan-aşağı devlet reformu sorununa indirgenmektedir. Cooper'ın tanımlamasıyla postmodern bir devlet olan AB, modern devletler olarak tanımlanan aday ülkeler karşısında kendi alanında uyguladığı karşılıklılık prensibinden de vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Genişleme sürecini şekillendiren müktesebat siyasetinin temel prensibi karşılıklı müdahale olmadığı için AB, aday ülke karşısına ikili bir dil, söylem ve stratejinin sahibi olarak çıkmaktadır. Çalışmanın son bölümünde müktesebat siyasetinin teknokratik-seçkin niteliğine dikkat çekilecek ve Türkiye örneği de dikkate alınarak, reform/müzakere siyasetinin aday ülkede katılımcı-müzakereci demokrasiden ziyade devletin yukarıdan-aşağı yeneden örgütlenmesini öngören seçkin bir projenin aracı haline geldiği ve sonuçta ulusal demokratik siyasetin sona ermesine yol açan gelişmeleri hızlandırdığı ileri sürülecektir.

Küreselleşmenin Taşıyıcısı ve Temsilcisi Olarak AB

Yaratmış olduğu ekonomik, siyasal ve sosyal sonuçlar dikkate alındığında küreselleşme olgusunun gayet karmaşık imaları olduğu kabul edilmektedir. Küreselleşme olgusunun ayırt edici ekonomik bileşeni, kapitalist pazarın yayılma dinamiklerini kuvvetlendirmesidir; ancak küreselleşmenin ima ettiği serbest pazarın yayılması olgusu, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından kapitalizme açılan coğrafyalarla Çin'in tedrici kapitalistleşme çabalarına atfen tanımlanabilir. Hali hazırda kapitalist pazar sistemi içinde olan yerleşik merkezi ülkelerde küreselleşme kapitalizm içinde hızlı bir değişime neden olmuştur. Küreselleşme kapitalizm içinde geçiş, kapitalizm dışında kalmış eski sosyalist coğrafyalarda da dönüşüm dinamikleri yaratmaktadır.

“Kapitalizmin kültürel mantığı”; “post-Fordizm”, “postmodernizm”, “yeni iletişim ve bilgi teknolojilerine dayanan küresel toplum ve kültür”, “ulus-aşan yönetici seçkinlerin doğuşu ve tüketicilik”, “medeniyetler çatışması”, “farklı bir egemenlik, ekonomi ve kültür anlayışına

dayanan yeni bir imparatorluğun doğuşu” gibi kavramlar ve temalar yoluyla tartışılan küreselleşme, ister bir tür “yeni emperyalizm” isterse de “özgürlük, zenginlik, demokrasi ve kapitalist pazarın yayılması” tezleri çerçevesinde değerlendirilsin Soğuk Savaş sonrası kurulan küresel ve ulusal sistemlerin köklü bir değişim/dönüşüm yaşadıklarını ima etmektedir.⁷ Douglas Kellner’e göre küreselleşme gerilim-yüklü bir değişim sürecidir; bu süreç, hem farklılaştırmakta hem de küreselleşmiş kitle kültürü içinde türdeşleştirmektedir; dahası, küreselleşme hem demokrasiyi hem de demokrasi karşıtlığını güçlendirmektedir.⁸ Kellner küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerin yarattığı gerilimleri anlamak ve küreselleşme-demokrasi ilişkisi hakkında daha kapsayıcı bir kavramlaştırmaya ulaşmak üzere “yukarıdan aşağı” ve “aşağıdan yukarı” küreselleşme ayrımı yapmaktadır; buna göre kapitalist devlet ve finans çevrelerince yürütülen “yukarıdan aşağı küreselleşme”, gücün ve zenginliğin belirli bir ulus-aşan azınlığın elinde toplanmasına imkan veren bir yoğunlaşma olgusu yarattığı için demokrasinin gelişmesini engellemektedir; ancak yeni sosyal hareketler ve kimi marjinal gruplar tarafından küreselleşmenin kurumları ve araçları kullanılarak geliştirilen aşağıdan yukarı küreselleşme cereyanı, daha önce demokratik diyalogun ve güç mücadelesinin dışında bırakılan kimi gruplara yeni katılım imkanları sağlayarak demokratikleşmeyi kuvvetlendirici bir etkide bulunmaktadır.⁹

Gerek yukarıdan aşağı gerekse de aşağıdan yukarı küreselleşme, ulusal devletler ve ulusal demokrasiler üzerinde yoğun bir baskı yaratmaktadır. Bu sorun, sonuçları itibarıyla hem bölgesel hem de küresel derin etkiler yaratan Avrupa bütünleşmesi içinde daha da çetrefilli bir görüntü kazanmaktadır. Çeşitlilik ve farklılık içinde birlik anlayışına kurumsal, siyasi ve kültürel bir biçim vermesi beklenen Avrupa bütünleşmesi, hem ulus-üstü bütünleşme hem de ulus-altı bölgeselleşme etkisi yarattığı ölçüde, küreselleşme şartlarının bilinçli politikalar yoluyla şekillendirildiği bir laboratuvar haline gelmektedir. AB ölçeğinde Avrupalılaştırmak olarak tecrübe edilen bütünleşme de üye ve/veya aday ülkeler üzerinde küreselleşmeye benzer baskılar üretmektedir.

Avrupa dünya nüfusunun % 6’sını barındırır da tek bir pazar olarak dünya gayri safi milli hasılasının % 22’sini üretmektedir; ABD’den sonra dünya ticaretinin en baskın gücü olan Avrupa kamuoyuna hakim anlayışa göre dışsal bir olgu olarak küreselleşme, bütün devletleri ve toplumları disipline etmektedir ve Avrupa ülkelerinin küreselleşmeye

⁷ Douglas Kellner, “Theorizing Globalization”, *Sociological Theory*, Cilt 20, No 3, 2002, s. 285-286.

⁸ Ibid., s. 293.

⁹ Ibid.

karşı geliştirdikleri karşı koyma stratejisinin sonucunda AB gelişmiştir.¹⁰ Küreselleşmenin kazananları arasında olan Avrupalı baskın sınıfların ve seçkinlerin 1980'li ve 1990'lı yıllarda küreselleşmenin dinamiklerini Avrupa ölçeğinde derinleştirmek ve genişletmek üzere AB projesini hızlandırdıklarına dikkat çeken Anthony McGrew, başlangıçta dışsal bir olgu olarak gelişen küreselleşmenin Avrupa projesi yoluyla içselleştirildiğini ileri sürerek, Fritz Scharf'a atfen, ne Avrupa'nın liberal küresel ekonomik düzene engel kilit bir blok ne de Avrupa'da gelişen yerelciliğin - en azından var olan haliyle - liberal küreselleşmeye alternatif olabildiğini belirtmektedir.¹¹ Aksine, küreselleşme sürecinde neredeyse bir tür meta-norm haline gelen yeni-liberal anlayış, 1980'lerden sonra hegemonik bir blok oluşturan Yeni Sağ cereyanlar tarafından Avrupa'daki tarihi refah yapılarının zayıflatılmasına yönelik yeni bir ideolojik-siyasal dil olarak kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin zorunluluğunun yeni-liberal tezler çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda geriletmeye çalışılan refah uygulamaları yoluyla eleştiri menziline alınan da egemen devletler ve ulusal demokrasilerdir. 1990'lı yıllarda Avrupa bütünleşmesi, küresel güçlere Avrupa'da kontrol altına alınmış güvenli bir alan yaratmak gayretleriyle şekillenmektedir. Tek pazar içinde oluşturulan parasal birlikle, Avrupa ekonomisinin rekabet gücünü arttırıcı yeni-liberal politikalar ve uluslararası rekabeti destekleyici dış ticaret rejimi, küreselleşmenin dinamiklerinin AB ölçeğinde yeniden üretilmesine vesile olmaktadır. Ulusal hükümetlerin ve Avrupa-merkezli küresel ekonomik aktörlerin 1980'li ve 1990'lı yıllarda küreselleşmenin baskısı altında oluşturdukları yeni politika tercihleri AB bütünleşmesini hızlandırmıştır. AB'nin genişleme siyaseti de küreselleşmenin 1990'larda ortaya çıkan yeni ekonomik-siyasal zorunlulukları ile baş etmek üzere atılmış bir adımdır. Küresel ölçekte değişen ticaret ve finans ilişkileri altında Avrupa merkezli firmaların rekabet güçlerini arttırıcı önlemleri almak zorunluluğu ile karşı karşıya kalan ulusal devletler, kontrollü bir rekabet alanı yaratmak üzere hem AB içinde derinleşmiş ekonomik politikaların oluşturulmasına hem de AB alanını genişletmeye yönelmişlerdir. Ekonomik küreselleşmenin baskısı altında kalan çeşitli toplumsal gruplar, siyasal partiler ve devletler tarafından temsil edilen çok çeşitli çıkarlar, AB düzeyinde daha geniş katılım araçlarına sahip olunca AB küreselleşme yandaşları ile karşıtlarının karşı karşıya geldikleri bir siyasal ortama dönüşmüştür.¹²

¹⁰ Anthony McGrew, "Between the Two Worlds: Europe in a Globalizing Era", *Government and Opposition*, Cilt 37, No 3, 2002, s. 345.

¹¹ *Ibid.*, s. 348.

¹² Liesbet Hooghe, "Globalization and the European Union", www.unc.edu/~hooghe/downloads/queensfinal.pdf, (20 Aralık 2005), s. 3.

Liesbet Hooghe AB'nin küreselleşmenin hem bağımlı hem de bağımsız değişkeni olduğunu ileri sürerken, AB alanında gelişen yeni yönetim modelinin küreselleşmenin öngördüğü türden bir yönetim anlayışını ete kemiğe büründürdüğünü de belirtmektedir. Buna göre AB ölçeğinde ortaya çıkan yönetim ağları, sadece ulusal ve ulus-üstü kurumlar arasında değil, ulus-altı yerel yönetim yapılarıyla ulusal çıkar grupları arasında da yeni bağlantılar kurmakta ve çeşitli politika alanlarında daha etkili sonuçlar doğurmaktadırlar; diğer bir deyişle yeni yönetim ağları, yasamadan ziyade uygulama sürecinde; dış ilişkiler, ticaret ve rekabet politikalarından ziyade bölgesel politikalar, çevre, sosyal politikalar ve sanayi ilişkileri gibi alanlarda daha etkili olmaktadır.¹³

Çağımızda sadece ekonomiler değil, siyaset de küreselleşmektedir. Ulus-üstü karar alma süreçlerinin ortaya çıkması ve bu düzeyde gelişen yeni yönetim yapılarının ulusal siyasal sistemlerle eklemlenmesi küreselleşmenin siyasal etkileri arasında sayılmaktadır. "Küreselleşmenin ve yerelleşmenin dinamikleri altında Bretton Woods sisteminin çözülmesi, yeni-liberal projenin gelişmesi, kamusal ve özel güçler arasındaki ilişki ile devletin kapasite ve rolünün değişmesi" neticesinde AB'nin bir yönetim ağı olarak kurgulanmasına neden olan ideolojik-siyasal sınırların çizildiğini belirten McGrew, küreselleşmenin zorlamaları altında "modern toplumun yönetilmesinde (ortaya çıkan) zorlukların, kamu felsefesinde çok-düzeyleli yönetişime doğru paradigmatik bir kayma yarattığını" da ileri sürmektedir.¹⁴ Gerçekten AB içinde tasarlanan çok-düzeyleli yönetim yapıları, bir yandan küreselleşme ve yerelleşmenin yarattığı çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik pratiklerin kurumsallaştırılmasını temsil ederken, diğer yandan da "devlet, toprak, milliyet, egemenlik, demokrasi ve meşruiyet arasındaki ilişkiye dayanan klasik demokratik yönetim kuramında" hızlı bir kaymaya neden olmaktadır.¹⁵ Küreselleşmenin baskısı altında hükümet olmadan yönetmek amacıyla tasarlanan çok-düzeyleli yönetim yapılarına dayanan AB, kimi zamanlar yerleşik liberal demokrasiler açısından da ciddi ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar yaratmaktadır.

AB projesini iki düzeyli bir yaklaşım çerçevesinde değerlendiren G. Graziano, ulusal siyasal, sosyal ve ekonomik güçlerin AB düzeyinde yeni ulus-üstü siyasal ve kurumsal yapılar oluşturduklarını; ve AB düzeyinde oluşturulan siyasal, sosyal ve ekonomik yapıların yerel siyasal sistemlerin bir parçası haline gelmeleri neticesinde AB bütünleşmesinin

¹³ Ibid., s. 36-37.

¹⁴ McGrew, "Between the Two Worlds: Europe in a Globalizing Era", s. 351.

¹⁵ Ibid.

iki yönünün ortaya çıktığını iddia etmektedir.¹⁶ Ulus-üstü yapılar, AB alanı içinde zayıflayan ulusal/yerel yapılara eklenerek, onları küresel güçlere özgü çıkarları yerel/ulusal düzeyde üreten yapılara dönüştürmektedirler. Dolayısıyla Avrupa'nın yerleşik liberal demokrasilerinin temel prensipleri arasında olan "katılım, temsil, hesap verirlilik ve meşruiyetin" anlamı yeniden tanımlanırken, demokrasi de "ulus-ötesi" (veya yerel) bir ölçüğe kaymaktadır.¹⁷ Avrupa Parlamentosu'na doğrudan seçimler veya Avrupa yurttaşlığı ve anayasası gibi ulus-üstü kurum ve süreçlerin gelişmesi de demokrasilerin sadece ulusal düzeyde yeniden tanımlanmasına değil, ulus-üstü alanda yeni güç ilişkilerinin doğmasına vesile olmaktadır. Küreselleşmenin baskısıyla AB düzeyinde ortaya çıkan yönetim yapılarının güçlenmesi, ulusal demokrasiler içinde "profesyonel siyasi ve bürokratik sınıflarla, uzmanları" aşırı derecede kuvvetlendirmektedir.¹⁸ AB'nin "küresel ekonomik (bir) projenin yayılmasına" neden olduğunu ileri süren McGrew, küreselleşmenin, "bankerler, danışmanlar, uzmanlar ve yöneticiler için güvenli bir Avrupa" yaratmayı gerekli kıldığını belirtirken; "Avrupa düzeyinde karar almanın siyasi ve teknik karmaşıklığı" dikkate alındığında, "Avrupalı kurumların gücünün artırılması" sonucunda ulusal demokrasilerin neredeyse karar alamaz duruma geldiklerine işaret etmekte; ve "ulusal yasal sistemlerin % 70'inin AB kökenli düzenleme ve kararlara bağlı olduğunun" altını çizerek, AB bütünleşmesinin "gücün ve siyasi sorumluluğun gerçek yerleri hakkında bir karışıklık yarattığını" ifade etmektedir.¹⁹ Avrupa Parlamentosu veya İnsan Hakları Mahkemesi kararları çerçevesinde Avrupa-ölçeğinde desteklenen ilkeler, değerler ve çıkarlar çeşitli siyasi ve hukuki kararlar yoluyla tanımlanmaya çalışılsa da, McGrew, her yönetim sistemi gibi AB'nin de, D. Thompson'un işaret ettiği "çoklu çoğunluk açmazı" ile karşı karşıya kaldığını ve "karar alma otoritesinin dağıtılmış olmasından dolayı (herhangi bir düzeyde ortaya çıkan) hiçbir çoğunluğun bütünüyle demokratik meşruiyete sahip olmadığını"; dolayısıyla, AB'nin karar alma sisteminin çoğulculuğu desteklemekten ziyade basit bir çoğunluk sistemine dönüştüğünü ileri sürmektedir.²⁰ Ulus-üstü kurumlar yoluyla küreselleşmenin taşıyıcısı haline dönüşen AB'nin derin bir demokratik meşruiyet sorunu ile karşı karşıya olduğuna dikkat çeken McGrew, Habermas'ın altını çizdiği gibi, AB içinde iktidarın her yere dağıtılması nedeniyle ortadan kalktığını ve iktidarın olmadığı yerde de siyasetin öneminin

¹⁶ Paolo Graziano, "Europeanization or Globalization", *Global Social Policy*, Cilt 3, No 2, 2003, s. 177.

¹⁷ McGrew, "Between the Two Worlds: Europe in a Globalizing Era", s. 352.

¹⁸ *Ibid.*, s. 353.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

azalacağını belirtirken,²¹ AB içinde teknokrat-bürokrat zümresinin aşırı güçlenmesinin olası sonuçlarını ima etmektedir. Kellner'in yapmış olduğu tasnif çerçevesinde yukarıdan-aşağı küreselleşmenin taşıyıcısı haline gelen AB'nin tecrübe ettiği demokratik zafiyet, gücün teknokrat-bürokratlara kaymasından ve McGrew'in belirttiği gibi, AB'nin kendisini yaratan küresel sermaye, uzmanlar, teknisyenler ve bürokrasi için Avrupa'yı güvenli bir alan haline getirmek girişimlerinden kaynaklanmaktadır.

AB içinde demokratik zafiyeti daha da derinleştiren bir diğer husus, küreselleşme kadar AB bütünleşmesinin de belirtileri arasında sayılan egemenlik kaybıdır. AB düzeyinde hükümetler arası müzakere usulü hala devam ettirilse de, AB bütünleşmesi içinde ortaya çıkan yatay ve dikey yönetim kurumsallaşması, ulusal devletlerin karşılıklı olarak egemenlik kaybına uğradıkları yeni bir siyasal alan yaratmaktadır. AB alanı içinde geleneksel merkezlerin çevreleriyle olan ilişkilerinden başlayarak, yürütme-yasama, ulusal (ve hatta ulus-üstü) bürokrasiler arasındaki ilişkiler ve çıkar temsilinin biçimi de değişmektedir. Graziano'nun belirttiği gibi, AB içinde parlamentoların rolü azalmakta ve hükümetlerin, diğer bir deyişle yürütmenin gücü artmakta; dahası bürokratik aygıt üzerindeki siyasal kontrol de zayıflamaktadır.²² Küreselleşmenin baskıları ve AB içinde paylaşılan egemenlik ilişkilerinin zayıflattığı devlet yapılarına rağmen yürütmenin yasama karşısında güçlenmesi bir tür paradoks gibi görünse de, yürütme, ancak küreselleşmeye damgasını vuran yeni-liberal ekonomik programların gerçekleştirilmesine vesile olan bir tür aracı rolü üstlendiği oranda güç kazanmaktadır.

Küreselleşmenin devlet ile pazar arasındaki ilişkileri birincisi aleyhine değiştirdiğini ileri süren David Held küreselleşmenin ulus-devletlerin egemenliklerini ve özerkliklerini kaybetmeleri veya siyasal topluluğun tanımının değişmesi gibi etkilerini tespit etmek üzere yürütülen tartışmaların, AB konusunda da geçerli olacağını ima etmektedir.²³ Küresel gelişmelerin demokratik siyasal topluluğun tanımını etkilediğini ifade eden Held'in işaret ettiği gibi, ulus-devletin kontrolü dışında kurulan yeni yönetim ağları, demokratik teorinin meşruiyet, rıza ve katılım gibi temel sorun ve uygulamalarının yeniden tanımlanmasına yol açarken, siyasal topluluğun ulus-devletle sınırlı bir tanımının verilmesini de zorlaştırmaktadır.²⁴ Held AB'yi bir tür küreselleşme

²¹ Ibid., s. 354.

²² Graziano, "Europeanization or Globalization", s. 184-185.

²³ David Held, "Regulating Globalization? The Reinvention of Politics", *International Sociology*, Cilt 15, No 2, 2000, s., 397, 400.

²⁴ Ibid., s. 400.

biçimi olarak görürken, bu proje içinde demokrasinin de kozmopolitleştiğini ve “meşru yönetim biçimlerinin ulus-devletin ‘altında’, ‘üstünde’ ve ‘yanı sıra’ nüfuz ederek”, AB’yi “sınır aşan ortak sorunların çözümüne yönelik dayanışmacı bir yönetim biçimi haline” getirdiğini düşünmektedir.²⁵

Thomas Christiansen Soğuk Savaş sırasında Sovyet tehdidine karşı Avrupa’yı ekonomik olarak güçlendirmek amacıyla ABD’nin desteği ile gelişen Avrupa bütünleşmesinin 1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin baskısı altında daha da hızlandığını ve küreselleşmenin üç temel dinamiğinin AB bütünleşmesi içinde yeniden üretildiğini ileri sürmektedir.²⁶ Buna göre AB bütünleşmesi birinci olarak, “liberal ticaret rejimi, düşük enflasyon, deregülasyon ve sıkı bütçe politikalarını öngören yeni-liberal ekonomi politikasına dayanan küresel eğilimi” güçlendirmekte ve gücün devletten pazara doğru kaymasını ima eden “pazarlaştırma” eğilimi AB içinde açıkça görülmektedir; ikinci olarak, “sosyal ve kültürel ilişkiler ulusal sınırları aşmaya başlamış ve ortaya çıkan akışkanlığı daha da arttırmak üzere Avrupa’da ortak politikalar ve kurumlar oluşturulmuştur”; bu çerçevede “siyasal partiler, yerel ve bölgesel otoriteler, sosyal hareketler, çıkar grupları ve diğer sivil toplum kuruluşları arasındaki” ilişkiler sıklaşmıştır; üçüncü olarak, “ulusal, bölgesel ve kitle düzeyinde oluşan kimlikler arasındaki uzlaşmazlıkları aşmak için ortak bir Avrupa kimliği oluşturmak” ve “ulus-ötesi yönetişimin demokratikleşmesi önündeki engelleri kaldıracak Avrupalı bir *demos* yaratmak çabaları” çerçevesinde AB, küresel süreçleri hızlandıran bir aktör olarak bütünleşme ve küreselleşme arasındaki ilişkiye kurumsal bir içerik kazandırmıştır.²⁷

Christiansen çok önemli bir noktaya dikkat çekerek, AB’yi küreselleşmenin sonuçlarıyla baş etmek üzere yapılandırma girişimlerinin onu daha çok merkezileştirdiğini, bu arada da yurttaşlarla seçilmiş hükümetlerin isteklerine daha az duyarlı bir AB haline getirdiğini iddia etmektedir.²⁸ Diğer bir deyişle, küreselleşme AB içindeki demokratik zafiyeti derinleştirmektedir. AB düzeyindeki karar-verme süreçleri şeffaflıklarını kaybetmektedirler; ulusal düzeyde alınan kararların AB düzeyindeki yönetim yapılarına değiştirilmeden aktarılması zorlaşmaktadır. AB politikaları yoluyla hızlanan küreselleşme sürecinde zenginlik belirli bölgelerde ve özellikle de çokuluslu şirketlerde yoğunlaşırken,

²⁵ Ibid., s. 403.

²⁶ Thomas Christiansen, “European and Regional Integration”, *The Globalization of World Politics*, John Baylis ve Steve Smith (der.), 2. baskı, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 510.

²⁷ Ibid., s. 510-511.

²⁸ Ibid., s. 511.

devletler, tek pazar ve ortak para politikasının zorladığı fiyat istikrarını sağlamak üzere geleneksel refah sorumluluklarından kurtulmanın yollarını aramaktadırlar.²⁹ AB düzeyinde sosyal politikalar ve yurttaşlık haklarıyla ilgili düzenlemeler yapılmaya çalışılsa da bu girişimler, küreselleşmenin zorunlu ve kaçınılmaz gereği olarak algılanan pazarın serbestleştirilmesi talepleri karşısında tedricen gerilemekte ve yeni-liberalizm AB yoluyla bir tür meta-norm haline gelmektedir.

Yeni-liberalizm üzerinde neredeyse ahlaki-siyasal bir uzlaşma yaratan küreselleşmenin kültürel etkileri dikkate alındığında iki farklı anlayış ortaya çıkmaktadır. Birinci anlayışa göre küreselleşme tüketici kültürü kavramı çerçevesinde bir tür kültürel türdeşleşme yaratmaktadır; Samuel Huntington'un başını çektiği ikinci yaklaşım ise medeniyetler çatışması tezi çerçevesinde küreselleşmenin kültürel farklılaşmayı derinleştirdiğini ileri sürmektedir. Esasen küreselleşme bir yandan parçalamakta diğer yandan bütünleştirmektedir; bir yandan farklılaştırmakta, diğer yandan türdeşleştirmektedir; bir yandan merkezileştirmekte, diğer yandan adem-i merkezileştirmektedir; kısacası, küreselleştirme bir tür melezeleştirme siyaseti yaratmıştır. Bu dönemde, ulusal ve yerel kimlikler melezeleşmekte; siyasal, sosyal ve ekonomik süreçler ise türdeşleşmektedir. Melezeleşme ve türdeşleşme arasındaki gerilim, AB alanında ortaya çıkan kültür ve kimlik siyaseti içinde çok açık bir şekilde izlenmektedir. Postmodern ve/veya çokkültürlü bir alan olarak AB tartışması ile yasal reformizm yoluyla oluşturulmaya çalışılan Avrupa yurttaşlığı, melezeleştirme ve türdeşleştirme siyasetinin AB içindeki sınırlarını çizmektedir.

Postmodern bir Alan/Devlet Olarak Avrupa

"Belirli kurumların oluşturulması için gösterilen ortak iradenin sonucunda doğan bir varlık olarak" AB'nin, "uzun dönemli, amaçsız, beklenmedik ve dolaylı şartlar sonucunda kültürel bir alan olarak doğan Avrupa medeniyetinden" ayrılması gerektiğine dikkat çeken Josep R. Llobera, dini, dilsel, siyasal, ekonomik ve daha birçok düzeyde Avrupa'da ulusların birbirlerinden çok farklı olsalar da, Avrupa ruhunu oluşturan ortak prensiplerin hala belirlenebileceğini ileri sürmektedir.³⁰ AB'nin "Monnet, Schuman, De Gasperi, Spaak, Adenauer ve diğerlerinin federalist ideallerinden doğduğuna" işaret eden Llobera, AET'den AB'ye doğru gelişen ilk projenin, "Avrupa toplumunu hem ekonomik hem de yasal düzeylerde dönüştürerek, yeni bir siyasal alan kurdu-

²⁹ Ibid.

³⁰ Josep R. Llobera, "The Concept of Europe as an *Idée-force*", *Critique of Anthropology*, Cilt 23, No 2, 2003, s. 159.

ğunu ve (bu alan içinde) yeni bir Avrupalı kimliğinin gelişmeye başladığını” eklemektedir.³¹ C. Shore’a atfen Avrupa bütünleşmesinin temel niteliklerini tanımlamaya çalışan Llobera, AET ve AB’nin “yukarıdan-aşağı, teknokratik ve yönetsel bir irade ile kurulduğunun” da altını çizmektedir.³²

Tasarlanmış bir proje olarak AB’nin kurucu unsurları ulus-devletlerdir. AB düzeyinde işletilen parlamenter demokrasi de ulus devletlerin ulusal/yerel düzeydeki temel siyasal meşruiyet yapılarına dayanmaktadır. Bütünleşme sürecinde üye ülkeler arasında genel prensipleri çerçevesinde birbirleriyle karşılaştırılabilecek siyasal yapılar gelişse de, konu kimlik ve yurttaşlık siyasetine gelince, AB içinde çok çeşitli ve hatta birbirleriyle çelişkili uygulamalar tespit etmek de mümkündür. Yakın zamanlarda Fransa ve Hollanda’da reddedilerek şimdilik rafa kaldırılan AB Anayasası çerçevesinde genel olarak tanımlanmaya çalışılan Avrupalılığın temel nitelikleri üzerinde başlayan ateşli tartışmalar, AB tarafından tanımlanan yurttaşlık ve kimlik siyasetinin, henüz ulusal kimliklerin yerini alacak kadar güçlü yeni bir sadakat sistemi yaratmadığını göstermektedir. Bu çerçevede AB’nin üye ülkelere yönelik bütüncül bir kimlik siyaseti yürüttüğünden söz etmek zordur. Genel olarak AB düzeyinde izlenen kimlik siyaseti, henüz başarılamamış olsa da, yerel, ulusal ve ulus-ötesi aidiyetleri uyumlulaştıracak bir sentezi öngörmektedir. Gerhard Delanty’e göre Avrupalı kimliği, kültürel farklılıkları tanıyan sınırlı ve yumuşak bir kozmopolitanizme dönüşerek, Derrida’nın belirttiği gibi giderek daha da “merkezsizleşmektedir”.³³

AB ölçeğinde bir kimlik politikası oluşturma girişimleri, ekonomik bir birlik olarak kurulmuş olan topluluğun geleneksel siyasal bütünleşme mekanizmaları yoluyla yönetilemeyecek kadar karmaşık bir süreçtir. AB’nin merkezi kurumlarınca yönlendirilmeye çalışılan yeni kimlik siyasetinin dayandığı temel hassasiyetleri anlamak için ulus-ötesi Avrupalılık kimliğinin tasarlandığı siyasal, sosyal ve ekonomik ortamın tahlil edilmesi gerekir; çünkü kimlik, belirli bir mekan ve zamanda oluşan topluluğa özgü içsel ve dışsal şartların kısıtlılıkları ve/veya sağladığı yeni imkanlar altında her an yeniden şekillenmektedir.

Avrupalılık kimliğini tanımlamaya aday üç temel tezden birisi, her ülkenin kendi şartları altında çeşitli biçimlerde gelişen ancak AB’nin

³¹ Ibid., s. 157.

³² Ibid., s. 165.

³³ Gerard Delanty, “The Making of A Post-Western Europe: A Civilizational Analysis”, *Thesis Eleven*, No 72, 2003, s., 20.

bağlandığı birlik içinde farklılık idealini nispeten en iyi yansıtan çokkültürcülüktür; ikincisi, Delanty'nin "merkezsizlik" tezinin karşısı sayılabilecek olan ve Huntington'un tarif ettiği "medeniyetler çatışması" tezidir. ABD kökenli bir yaklaşım olduğu için Avrupa'yı alt bir sistem olarak Batı içine yerleştiren medeniyetler çatışması tezi, Soğuk Savaş sonrasında ideolojik-siyasal bölünmenin hangi fay hatları üzerinde gelişeceğini tarif eden kültür-merkezli bir yaklaşımdır.³⁴ Huntington göz ardı etse de, Delanty'nin belirttiği gibi, kendi içinde şiddetli çatışmalar yaşamış olan Avrupa'ya özgü tekil bir özsel kültürel kimlik bildiriminden bahsetmenin zorluğu da ortadadır.³⁵ Medeniyetler çatışması tezi, Avrupa'da özellikle Hıristiyan demokrat ve muhafazakar cereyanlar tarafından benimsenmektedir. Avrupalılık kimliğinin içinde şekillendiği siyasal, kültürel ve ekonomik ortamı tanımlamaya aday üçüncü yaklaşım, Cooper tarafından ileri sürülen postmodern bir devlet/alan olarak AB tezine dayanmaktadır.³⁶ Sosyalistler tarafından bir tür yeni-liberal emperyalizm kuramı olarak değerlendirilen bu tez, 20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortak pazar modeline göre AET içinde bir araya gelen Avrupalı devletlerin döneme damgasını vuran güç dengesinin yarattığı çift kutuplu dünya siyasetinin dinamikleri içinde başlattıkları bütünleşme siyasetinin, Soğuk Savaş sonrasında aldığı yeni biçimi tanımlamayı amaçlamaktadır.

Cooper'a göre Avrupalı devletleri 20'nci yüzyılda ortak bir pazar etrafında bir araya getiren en önemli gelişme, bu devletlerin 19'uncü yüzyıla damgalarını vurmalarına neden olan imparatorluk siyasetini yeniden oluşturma kapasitelerini kaybetmeleridir. Ortak bir pazar içinde başlayan bütünleşme süreci, Avrupalı devletler arasındaki ilişkileri köklü bir şekilde değiştirmiştir. Ortaya çıkan yeni ilişki biçimini postmodern olarak tanımlayan Cooper, güvenlik siyasetine odaklanarak, devletlerarası yeni ilişki biçimini tasvir ederken, ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin değişen niteliklerinin tanımlanmasına da ışık tutacak karşılıklı müdahale kavramını kullanmaktadır. Postmodernleşme siyasetinin derinliğini devletler arasındaki karşılıklı müdahale sisteminin hangi alanları kapsadığına istinaden tanımlayan Cooper, AB'nin, güvenlik alanının yanı sıra ekonomik, sosyal ve siyasal alanların da üye devletlerce karşılıklı müdahale ilkesine göre düzenlenmesine imkan veren bir yönetim ağı oluşturduğu için modern devletlerden farklı postmodern bir devlet niteliği kazandığını ileri sürmektedir.³⁷ Co-

³⁴ Bkz., Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Touchstone, 1997.

³⁵ Delanty, *The Making of A Post-Western Europe: A Civilizational Analysis*, s. 21.

³⁶ Bkz., Robert Cooper, *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century*, New York, Atlantic Books, 2003, s. 26-44.

³⁷ Ibid, s. 31-32, 75-80.

per'in analizi, Jozsef Böröck ve Mahua Sarkar'ın tespitleriyle ilişkilendirildiğinde, AB'nin, Max Weber'in iyi bilinen sosyolojik devlet tanımının ima ettiği gibi, belirli sınırlar içinde meşru güç kullanma tekeline sahip klasik bir devlet olmadığı ancak "çok karmaşık yönetim bağlantılarının oluşturduğu çeşitli karar alma mekanizmalarına dayanan devlet-üstü bir kurumlar ve süreçler ağı" olduğu sonucuna varılmaktadır.³⁸ Böröck ve Sarkar, AB'nin doğasını anlamak için "Brüksel'de Birlik düzeyinde oluşturulan siyasal, yasal-düzenleyici süreçlere bakmanın" yeterli olmadığını, bunun yanı sıra "iç içe geçmiş jeosiyasal beklenti ve çıkarlara sahip" diğer aktörler olan "Avrupa-ölçekli çokuluslu şirketler, Atlantik-aşırı yönetici sınıflarla, Avrupa kamusunun sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik dinamiklerini" de dikkate almak gerektiğini belirtmektedirler.³⁹

Cooper postmodern devlet olarak AB'nin genişleme siyasetine de damgasını vuran dış politika yönelimlerini tasvir ederken bunun karşısına iki tür devlet biçimini yerleştirmektedir; birincisi, dış ilişkilerini hala gerçekçi güvenlik anlayışına dayanarak oluşturan modern devletlerdir; ikincisi de Somali ve Afganistan örneklerinde olduğu gibi, henüz belirli sınırlar dahilinde meşru güç kullanma tekeli kuramamış modernlik-öncesi devletlerdir.⁴⁰ Modernlik-öncesi siyaseti, Hobbes'un doğa durumunu tasvir ederken kullandığı terimlerle açıklayan Cooper, modernlik-öncesi devletlerin, hem kendi içlerinde hem de kendi aralarında herkesin herkese karşı savaş içinde olduğu kaotik bir ortamda politika ürettiklerini ve bu ortamın, ne AB ölçeğinde gelişen postmodern devletin ne de diğer modern devletlerin dış ilişkilerini tanımlanmakta esas aldıkları prensiplerle örtüştüğünü ileri sürmektedir.

Cooper karşılıklı müdahale tezleri çerçevesinde AB tartışmaları içinde çok tekrarlanan, siyaset teorisinin eski bir teması olan egemenliğin devri tezlerini gündeme getirmektedir. Buna göre önceden kabul edilmiş kurallar ve yöntemler uyarınca AB içinde kendilerine müdahale edilmesini kabul eden ulusal devletler, aralarındaki anlaşmazlıkları, çeşitli müzakere ve kural koyma usullerinden doğan ve karşılıklı müdahaleyi kurumsallaştıran çok düzeyli karar alma mekanizmaları çerçevesinde, güç kullanmaktan ziyade karşılıklı müdahaleler yoluyla çözüme iradesini göstererek postmodernleşmektedirler.⁴¹ Karşılıklı müdahalenin sınırlarını önceden kestirmek de mümkün değildir. Bu sınırlar daha ziyade olay bazında her an yeniden şekillenmektedir. Ger-

³⁸ Jozsef Böröck ve Sarkar Mahua "What is the EU?", *International Sociology*, Cilt 20, No 2, 2005, s. 166.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Cooper, *The Breaking of Nations*, s., 16-18, 21-26, 65-75.

⁴¹ Ibid., s. 35-44; 168-170.

çekten de 1999 yılında Avusturya’da genel seçimleri ikinci parti olarak kazanan aşırı sağcı Özgürlük Partisi’nin koalisyon ortağı olarak hükümet oluşturmasını engelleyen AB’nin bu girişimi, karşılıklı müdahale sisteminin ulaşabileceği boyutları göstermesi açısından çok önemli bir örnektir.

Postmodern bir devlet olarak AB’nin özgünlüğü, onun bir yönetim sistemi, diğer bir deyişle, hükümet olmadan yönetme modeli öngörmesinde yatmaktadır. Hükümetler arası ve/veya üstü kurumlarla, Avrupa kamu alanında örgütlenen çeşitli kuruluşlar ve ulusal/yerel siyasal aktörlere dayanan yeni bir idare modeli olarak AB, Richard S. Katz’ın belirttiği gibi, devletsiz çoğulculuğu öngören bir tür “parlamento-ötesi” siyasal örgütlenmenin mümkün olabileceği tezine dayanmaktadır.⁴² Benzer şekilde André Kaiser, Fritz Scharf’ın çalışmasına atfen, AB’nin çok çeşitli düzeylerde gelişen farklı yönetim biçimleri yarattığını belirterek, AB içinde yönetimin geliştiği siyasal ortamın çeşitli özelliklerini tanımlamaktadır. Buna göre AB’nin yönetim modelleri “devletler düzeyindeki çok çeşitli politikaların karşılıklılık prensibine uygun şekilde uyumlulaştırılmaları neticesinde ortaya çıkan Avrupalılaştırmış bir ortamda” şekillendirilmektedir; “üye devletlerin veya ulusal seçimler sonucunda oluşan Avrupa Parlamentosu’nun dışında kaldığı bir tür devlet-üstü merkezleşmiş politika oluşturma sürecinde” yönetim modellerinin uygulamaya yönelik prensipleri tanımlanmaktadır; “her bir devletin diğerine kendi dış/iç politikası üzerinde söz sahibi olma hakkını veren yeni bir hükümetler arası görüşme” usulü içinde model ve uygulama prensipleri yeniden müzakere edilmekte ve “üye devletlerle ulus-üstü aktörlerin bir arada buldukları ortak bir karar-alma sürecinin parçası haline getirilerek” uygulamaya konulmaktadır.⁴³

Danielle Archibugi’nin David Held (1997) ve Jürgen Habermas’ın (1998) öncü çalışmalarına atfen tartıştığı küresel/kozmpolit demokrasi, postmodern devlet olarak AB’ye özgü yönetim ilişkilerine ilham veren demokrasi idealini anlamak açısından zengin açılımlara sahiptir.⁴⁴ Küresel demokrasi kavramının, Cooper’ın postmodern devlet tanımlamasında olduğu gibi, devletlerin hukukun üstünlüğü gibi ortak prensipler çerçevesinde kendilerini sınırlandırmalarını öngördüğünü belirten Archibugi, küresel demokrasinin bir yandan demokrasinin kü-

⁴² Richard S. Katz, “Models of Democracy: Elite Attitude and the Democratic Deficit in the European Union”, *European Union Politics*, Cilt 2, No 1, 2001, s. 58.

⁴³ André Kaiser, “Alternation, Inclusion and the European Union”, *European Union Politics*, Cilt 3, No 4, 2002, s. 446.

⁴⁴ Daniele Archibugi, “Cosmopolitan Democracy and Its Critics: A Review”, *European Journal of International Relations*, Cilt 10, No 3, 2004, s. 438. Bkz., David Held, *Models of Democracy*, 2.Bsk., Cambridge, Polity Press, 1997; Jürgen Habermas, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, Ciarin Cronin ve Pablo De Grieff (Der.), Cambridge, Polity Press, 1998.

reselleşmesi, diğer yandan da küreselleşmenin demokratikleştirilmesi amacına yönelik çabalarla geliştiğini iddia etmektedir.⁴⁵ Postmodern bir devlet olarak AB, oluşturduğu çeşitli yönetim birimleri/stratejileri ve modelleri yoluyla yerel, ulusal ve uluslararası aktörlerin oluşturdukları ekonomik, siyasal ve sosyal politikaların Avrupa ölçeğinde denetlenmelerini ve kabul edilen bütünleşme prensipleri çerçevesinde de uyumlulaştırılmalarını sağladığı ölçüde küreselleşmenin demokratikleşmesini sağlayacaktır.⁴⁶

Cooper'ın postmodern devlet olarak AB ve Huntington'un medeniyetler çatışmasının aktörü olarak AB tezleriyle karşılaştırıldığında çokkültürcülük hem daha zengin bir külliyata dayanmakta hem de daha yaygın ulusal ve uluslararası siyasal uygulamalara ilham vermektedir. Kimi AB metinlerinde çeşitlilik içinde birlik olarak tarif edilen çokkültürcülük, özellikle genişleme sürecinde ulusal aktörlerin takip etmesi beklenen çeşitli politika önerilerine ilham vermektedir. 2000'li yılların başından itibaren AB içinde daha çok tartışılmaya başlanan anayasa ve yurttaşlık sorunları çerçevesinde gündeme gelen kimlik meselelerinin yönetimi hususunda önerilen çeşitli idare modelleri yoluyla daha açık siyasal ve hukuki biçimler kazanan çokkültürcülük, postmodern bir devlet olarak AB'nin bütünleşme ve genişleme siyasetlerinin dayandığı çifte/ikili dilin çözümlenmesi açısından da kritik bir ideolojik düzey oluşturmaktadır. AB'nin kimlik ve yurttaşlık siyasetini kısmen etkileyen çokkültürcülük, çeşitliliğin hangi prensipler üzerine kurulacağı, hangi öğelerin çeşitliliğin kaynağı olarak kabul edileceği ve birliğin ilkelerinin neler olacağı gibi AB'nin geleceğini ilgilendiren birçok tartışmayı da zenginleştirmektedir.

AB'nin temel metinlerinde çokkültürcülük kavramı sıklıkla kullanılmamakta ancak "çeşitlilik içinde birlik" formülüyle dolaylı bir şekilde tarif edilmektedir. Çokkültürcülük, 1950'lerden itibaren Avrupa'nın aldığı ekonomik göçler neticesinde ortaya çıkan çeşitli etnik, dini ve kültürel grupların halis Avrupalı kitle ve devlet karşısındaki konumlarını tanımlayan bir dizi düzenleme içinde gelişmiştir. 1990'ların ortasından itibaren AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya genişleme sürecinde, çok-etniklilik ve/veya çok-halklılık gibi yeni kavramlar çerçevesinde farklı bir içerik kazanmaya başlayan çokkültürcülüğün geleneksel bireyci-özgürlükçü imaları, kazandığı cemaatçi-milliyetçi içerik karşısında gerilemeye başlamıştır.

Avrupalı devletler ekonomik göçler neticesinde doğan çeşitli grupları halis Avrupalılarla karıştırmadan kendi içlerine kapalı kültürel

⁴⁵ Archibugi, Ibid, s. 438.

⁴⁶ Ibid., s. 440 - 446.

topluluklar olarak yönetme imkanlarını genişlettiği için 1970'li yıllardan itibaren çokkültürcü politikalara artan bir ilgi duymuşlardır. AB'nin Orta ve Doğu Avrupalı aday ülkelerle yürütmüş olduğu müzakereler sırasında izlediği azınlık siyasetini değerlendiren Michael Johns, Avrupa için azınlık milliyetçiliği ve azınlık haklarının çok önemli konular haline geldiklerini belirterek, konunun önemine binaen "Batılı yerleşik demokrasilerin (müzakere sürecinde) bu sorunların demokratik usullere göre çözülmesi için aday ülkelere destek olmalarının beklendiğini", ancak "Doğu'nun (aday ülkelerinin) Batı'da uygulanan yasaları hiç de yansıtmayan bir müktesebatı kabul etmeye iteklendiğini", "özellikle de etnik azınlık hakları konusunda 15 AB üyesi ülkenin kendilerinin hiçbir zaman uymadıkları çeşitli kurallar oluşturarak, aday ülkeleri bu çifte standartları kabul etmeye zorladıklarını" iddia etmektedir.⁴⁷ Azınlık hakları konusunda AB'nin müzakere sürecinde aday ülkelere karşı izlediği çifte standartları örneklendiren Johns, Almanya ve İtalya'daki Türkler ve Çingeneleri konu alan çokkültürcü politikaların dışlayıcı etkilerine dikkat çekerek, çokkültürcü politikaların zorunlu bir sonucuymuş gibi, 1980'lere kadar Türklerin Alman okullarına devam etmelerinin engellendiğinin altını çizmekte ve çokkültürcü siyasal teorinin önemli ismi Will Kymlicka'ya atfen, "yurttaşlık teklifi olmadan yürütülen çokkültürcülüğün neredeyse her zaman dışlamayı meşrulaştıran bir reçete" olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁸ Alman okullarına gidemeyen Türk çocukları bir dereceye kadar anadilleri ve kültürleriyle bağlarını kaybetmeseler de – ki bu bile çok tartışmalı bir husustur – Alman ekonomik, siyasal ve sosyal yaşamına eşit üyeler olarak katılmak için gerekli kültürel sermayeyi edinme imkanlarından da mahrum kalmaktadırlar. Almanya, Türk azınlığı milli bir azınlık olarak tanıtmakta ve bu ülkede doğan ikinci ve üçüncü nesil Türkler oy vermenin yanı sıra sivil veya askeri memuriyet gibi konularda da ağır kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. Keza İtalya'da çingenelere karşı hala çok ağır ayrımcı politikalar güdülmektedir; sorun sadece güvenlik kuvvetlerinin kötü davranışlarıyla sınırlı değildir; eğitim ve özellikle de kamuda istihdam konularında çok ciddi açık/kapalı kısıtlamalar söz konusudur.⁴⁹

AB'nin müzakere sürecinde gündeme gelen, gerek kimlikle gerekse de diğer ekonomik, siyasal ve sosyal politikalarla ilgili önerilerine sirayet eden "çifte standartlar" ve "çifte/ikili dil" basitçe Avrupalı devletlerin gizli stratejik hedeflerine atfen açıklanamaz. AB'nin müzakere si-

⁴⁷ Michael Johns, "Do As I Say, Not As I Do: The European Union, Eastern Europe and Minority Rights", *East European Politics and Societies*, Cilt 17, No 4, 2003, s. 683-684.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 694.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 693, 695.

yasetine de sirayet eden “çifte standartları” anlamak için Cooper’ın postmodern devlet olarak AB kavramlaştırmasının imalarının çözülmesi gerekmektedir. AB içinde oluşan postmodern alanda dış ve iç politikalarını şekillendiren üye devletler, bütünleşme siyaseti dahilinde birbirlerine karşı karşılıklı müdahale ilkesine uygun olarak hareket etmeyi taahhüt etseler de, henüz bütünleşme sürecine girmemiş modern aday devletler karşısında gerçekçi bir dış politika stratejisi oluşturmaktadırlar.⁵⁰ Dolayısıyla genişleme süreci modern aday devleti postmodern AB alanını oluşturan çeşitli yönetim yapılarına eklemeyecek hukuki, siyasal, idari, ekonomik ve sosyal ağları oluşturmak üzere tasarlanmıştır; eklemeye siyaseti olarak müzakereler, bütünleşmeden farklı olarak karşılıklılık ilkesine de dayanmadığından ve modern devlet ile postmodern AB’nin politika yapma süreçlerine hakim zihniyetlerin uyuşmazlığından dolayı aday ülke penceresinden bakıldığında çifte standartları zorlayan bir AB görüntüsü belirmektedir.

Cemaatçi-Bireyci Çokkültürcülük Açmazında AB

Bütünleşme siyaseti ve genişleme siyaseti arasındaki farklılıkların en açık şekilde ortaya çıktığı alanların başında kimlik ve kültür siyaseti gelmektedir. Fransa ve Hollanda’da reddedilen Anayasa taslağında AB, çoğulculuk, ayrımcılık-karşıtlığı, tolerans, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliği gibi değerlere atfen tanımlanmakta ve Birliğin kültürel ve dilsel çeşitlilikle Avrupa’nın kültürel mirasını korumayı amaçladığı ilan edilmektedir. AB metinlerinde kullanılan çeşitlilik kavramı sırasıyla ulusal ve ulus altı kimliklerin çokluğunu ima etmektedir. Aralık 2000’de Nice Avrupa Konseyi toplantısında ilan edilen Temel Haklar Şartı’na ilham veren bireyci anlayış dikkate alındığında, AB’nin bütünleşme siyasetini cemaatçi tezlere dayanarak yürütmediği görülmektedir.

Maastricht Antlaşması’ndan beri “Avrupa yurttaşlığı”na kurumsal bir yapı ve hukuki bir içerik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Roma Antlaşması’nun 8’inci maddesi ve Maastricht Antlaşması’nın C maddesinde yeniden düzenlenerek, Amsterdam Antlaşması’nın 17’nci ve 22’nci maddeleri arasında temel nitelikleri tanımlanmaya çalışılan AB yurttaşlığı, Birliği oluşturan devletlerin yurttaşlarına tanınan bir haktır. Birlik yurttaşlığı ise ancak devletler yoluyla sahip olunan bir statüdür. Yurttaşlık şartlarını tanımlamak üzere üye devletlere müdahale hakkı AB’ye verilmemektedir. Birlik, AB kurumları için yapılan seçimlere üye ülke yurttaşlarının katılımının garanti altına alınması veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi kurumlara bireysel başvuru hakkının

⁵⁰ Cooper, *The Breaking of Nations*, s., 71-72, 160-161, 165, 168-170.

kullanılmasının engellenmemesi gibi üye devletlerin kabul ettikleri kimi yükümlülükleri ne derece yerine getirdiklerini izlemekle sınırlı bir yetkiye sahiptir. AB'nin kurucu anlaşmaları, üye devletlerin yurttaşlık rejimlerini nasıl düzenleyecekleri konusunda temel insan hakları hukukunun ötesinde tedbirler içermemektedir.

Avrupa İnsan Hakları Şartı'nın 22'nci maddesinde, Birliğin kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğe saygılı olduğu belirtildikten sonra, 53'üncü maddede Şart'ın temel insan haklarını sınırlandıracak veya kullanılmasını olumsuz etkileyecek şekilde yorumlanamayacağı bildirilmektedir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde cemaat/azınlık kültürlerinin özgünlüklerine istinaden belirli gruplar içinde temel insan haklarından sapan istisnai uygulamalara izin verilse de, AB bu konuda kural-koyucu bir rol üstlenmemektedir. AB gerek cemaat gerekse de devlet karşısında temel insan haklarını kuvvetlendirici bir yasalaştırma stratejisi izlemektedir. Azınlık siyasetinin hangi esaslarda tanzim edileceği temel insan haklarının kullanılması garanti altına alındığı müddetçe üye devletlere bırakılmış bir yasalaştırma alanıdır. Üye devletler temsil ettikleri ulusların kompozisyonuyla ilgili temel bir mesele olarak gördükleri kimlik/yurttaşlık siyasetinin temel şartlarının tanımlanmasını postmodern AB'nin karşılıklı müdahale sisteminin mümkün olduğunca dışında tutmaya özen göstermektedirler.

AB içinde kimlik siyasetinin asıl muhatabı üye devletlerdir. Göçmenlik, üye ülke yurttaşlarının yer değiştirmelerinden doğan sorunlar, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele gibi meseleler, AB çerçevesinde üye ülkelerin karşılıklı müdahalelerinin sınırlarını çizmektedir. Hangi grupların azınlık olarak tanımlanacağı, birey ve grup hakları arasında ortaya çıkan çelişkilerin nasıl çözümleneceği gibi meseleler de genellikle üye ülkelerin uhdesine bırakılmaktadır.⁵¹ Yurttaşlıkla ilgili uygulamalara bakıldığında Birlik ölçeğinde bunların daha ziyade serbest dolaşım hakkından faydalanarak göç eden üye ülke vatandaşlarının yeni geldikleri ülkede ayrımcı uygulamalara tabi tutulmalarının engellenmesi ve yeni gelen ülkede kazanılan hukuki statü nedeniyle ekonomik/sosyal hayattan dışlanılmamalarını sağlayacak önlemlerin alınması için üye ülkelere yapılan tavsiye niteliğindeki kararlardan öteye gitmediği görülmektedir.

AB'nin üye ülkelerin azınlık politikalarına doğrudan taraf olmaya ne yetkisi ne de isteği vardır. Amsterdam Antlaşması'nın 6'ncı maddesi (c) bendi uyarınca ırki ve etnik kökenden kaynaklanan ayrımcılıkla mücadele, AB'nin hedefleri arasında sayılsa da, bu amaçla AB ölçeğinde uy-

⁵¹ Lynn M. Tesser, "The Geopolitics of Tolerance: Minority Rights Under EU Expansion in East-Central Europe", *East European Politics and Societies*, Cilt 17, No 3, 2003, s. 483-532.

gulanması istenen genel geçer cemaatçi politika önerileri bulunmamakta; sorun, insan haklarının genişletilmesi ve korunmasıyla sınırlı bir çerçevede ele alınmaktadır. AB'nin bu konudaki genel politika yönelimleri de BM'nin Irkçı Ayrımcılığın Bütün Biçimlerinin Yok Edilmesi Konvansiyonu, BM Uluslararası Siyasal ve Sosyal Haklar Antlaşması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Birliği Çerçeve Antlaşması gibi kimi önemli belge ve uygulamalar yoluyla şekillenmektedir.

Kabaca belirtmek gerekirse, bütünleşme siyaseti AB ölçeğinde her devletin izlemek zorunda olduğu ve insan hakları hukukunun temel prensiplerini aşacak ölçüde katı cemaatçi ilkelere dayanan ve çok-hukukluluğa yol açacak bir azınlık hukuku yaratmamıştır. Etnik ve dini azınlıklar meselesi, AB alanı içinde genellikle üye devletlere terk edilmiş bir politika alanı olsa da, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişleme kararı almasının ardından başlayan müzakere sürecinde kimi azınlıkların aday devletler karşısındaki konumlarının sorun edilmesi, hali hazırda üye ülkeleri de bağlayan ve Kopenhag Kriterleri çerçevesinde tanımlanan insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi prensiplerden farklı bir azınlık hukukunun sanki AB içinde işletilmekte olduğunu ima eden yanlış bir yaklaşımın doğmasına yol açmıştır. Johns, AB genişleme raporlarının, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tavsiyelerinin ve Risk Altındaki Azınlıklar Veri Tabanı'nın AB'nin yaratmış olduğu ve azınlık siyasetine de damgasını vuran çifte standartların açık delilleriyle dolu olduğuna dikkat çekmektedir.⁵²

AB'nin siyasal sınırları parlamenter demokrasi, hukuki sınırları insan hakları hukuku, ekonomik sınırları kapitalizm ve serbest piyasa modeli, sosyal sınırları da refah siyaseti tarafından çizilmektedir. Birliğin kültürel sınırlarının nasıl çizileceğini de kendi içlerinde çeşitli eğilimleri barındıran kültürcü ve yasacı-evrenselci cereyanlar arasındaki mücadeleler şekillendirmektedir. Ancak Avrupa bütünleşmesinin hangi ilke, değer, kurum ve süreçlere dayandığı; genişleme siyasetinin bu ilke, değer, kurum ve süreçlere dayanıp dayanmadığı ve müzakere sürecinin sözü edilen ilke, değer, kurum ve süreçleri aday ülkeye ne kadar taşıyabildiği gibi sorular, postmodern bütünleşme siyasetiyle modern genişleme siyasetinin dayandıkları farklı parametreleri tanımak ve genişlemenin aday ülke açısından sonuçlarını değerlendirmek açısından can alıcı sorulardır.

---

⁵² Johns, "Do As I Say, Not As I Do", s. 682.

Demokratikleşme Olarak Postmodern AB'nin Genişleme Siyaseti

1980'lerin sonundan itibaren AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ticaret anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Sosyalist rejimlerin 1990'ların başından itibaren sona ermesini takiben bölge ile daha yakından ilgilenmeye başlayan AB, özellikle Almanya'nın güvenlik içinde birleşmesini sağlayacak tedbirlerin parçası olarak bölgeye yönelik bir yardım programı oluşturmuş ve gelişen işbirliği, bölge ülkelerinde AB üyeliği yönündeki talepleri kuvvetlendirici bir etki yaratmıştır. Adaylık sürecinde bölgede uygulanan müzakere siyaseti, sosyalist sistemden Batılı liberal demokrasilere ve kapitalist sisteme geçişin altyapısını yaratmayı amaçlamaktadır. Bütünleşmeden farklı prensiplere dayanan genişleme siyasetinin temel hatları da 1993 yılında Kopenhag'da tanımlanan tam üyelik şartları arasına yerleştirilmiştir. Buna göre, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarıyla azınlıkların korunması, işleyen bir pazar ekonomisiyle Birlik içindeki pazar güçleri ve rekabetçi baskılarla baş edebilme kapasitesine sahip kurumların istikrarlarının sağlanması, Birliğe üyeliğin başlıca şartları arasında kabul edilmiştir.

AB'nin merkezi üye ülkeleri tedrici bir bütünleşme sürecinde uzlaşarak oluşturdukları bir müktesebat dolayısıyla iç ve dış politikalarını şekillendirirken, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye gibi hâlâ aday olan ülkeler, Kopenhag kriterlerinin şartlarını yerine getirdikten ve müktesebatı tam olarak içselleştirdikleri bir geçiş süreci yaşadıkları sonra üyeliğe hak kazanmaktadırlar. Müzakere sürecinde AB, aday ülkenin siyasal, ekonomik ve sosyal sisteminin yeniden yapılandırılması için zorlayıcı bir dışsal kuvvet olarak iç siyasetin etkin bir aktörü gibi hareket etmektedir. Raik bu süreci "dışsal olanın içselleştirilmesi" olarak tanımlamaktadır.⁵³ Genişleme sürecinde demokratikleşmenin şartlarını yeniden tanımlayan AB'yi "ulus-ötesi kozmopolit bir demokratikleştirme rejimi" olarak tanımlayan Christ Rumfort da AB-Türkiye ilişkilerinin büyük ölçüde "küreselleşmenin sosyolojisi" çerçevesinde anlaşılabilirliğini iddia ederek, genişleme sürecinin daha iyi anlaşılması için "Archibugi, Held, Beck ve Sosyal tarafından (çok farklı şekillerde) kavranan demokrasinin kozmopolitleşmesi" kavramına dikkat çekmektedir.⁵⁴

Böröcz ve Sarkar'a göre de AB'nin en önemli niteliği devlet kapasitelerine sahip bir yürütme gücünden yoksun olsa da küresel bir etki-

⁵³ Raik, "EU Accession of Central and Eastern European Countries", s. 569-570.

⁵⁴ Chris Rumfort, "Resisting Globalization? Turkey-EU Relations and Human and Political Rights in the Context of Cosmopolitan Democracy", *International Sociology*, Cilt 18, No 2, 2003, s. 381.

leme kapasitesine sahip bir kamu otoritesine sahip olmasıdır.⁵⁵ Küreselleşme, Avrupalılaşma ve demokratikleşme arasında kurulan yeni denkleme işaret eden Delanty, küreselleşme sürecinde malların, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımının hızlanması, iletişimin artması ve Avrupa düzeyinde etkili yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasıyla gelişen Avrupa kamusunun, teknokratik ve seçkinci bir proje olarak kurulan AB'nin karar-alıcı kurumları üzerinde etkide bulunduğunu ve AB alanının da bu etkiler neticesinde demokratikleştiğini ileri sürmektedir.⁵⁶ Bütünleşme/genişleme sürecinde hızlanan Avrupalılaşma'yı "Avrupa düzeyinde farklı siyasal sistemler içinde yer alan aktörler arasındaki ilişkileri rutinleştiren/ biçimselleştiren bir dizi siyasal kurum ve otoriter kuralların oluşturduğu yönetim ağlarına dahil olmak" olarak tanımlayan Graziano, daha önce de vurgulandığı gibi, bu sürecin iki aşamada gerçekleştiğini; ilk önce "ulusal siyasal, sosyal ve ekonomik kuvvetlerin Avrupalı ulus-üstü siyasal ve kurumsal bir ortam" oluşturduklarını; daha sonra da "bu ortamda doğan çeşitli yönetim ağlarının iç siyasal sistemlerle eklemlendiğini" belirtmektedir.⁵⁷ İtalya örneğinde Avrupalılaşma'nın özellikle ilk aşamada küreselleşmenin panzehiri olarak geliştiğine, çünkü AB'nin ulusal hükümetleri kuvvetlendirerek, küreselleşmeden kaynaklanan zorlukların bertaraf edilmesine vesile olduğuna; ancak, AB'nin iç siyasal sistemin bir parçası olmasıyla başlayan ikinci aşamada, küreselleşme sürecinde görüldüğü gibi, ulusal devletlerin egemenlik sorunuyla karşılaştıklarına ve AB düzeyinde ortaya çıkan çok-düzeyleli yönetim ağının etkisiyle ulus-devlet üzerinde ulus-altı ve üstü aktörlerin etkisinin daha açık hissedilmeye başlandığına dikkat çekilmektedir.⁵⁸ Çok-düzeyleli yönetim sistemine özgü karar-alma süreçlerinin açıklığından dolayı Avrupa düzeyinde oluşturulan ve uygulanan çeşitli politikalar, hükümet-dışı örgütlerle ulus üstü kurumların güçlerini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme ve Avrupalılaşma, ulus-devlet üzerinde benzer etkiler yaratmaktadır.⁵⁹

1993 Kopenhag Zirvesi'nden sonra Avrupa'nın gündemine giren genişleme ve müzakere siyaseti, bir taraftan Cooper'ın tasvir ettiği gibi, modern devletleri postmodern AB alanına hazırlamayı, diğer taraftan da, Delanty ve Graziano'nun belirttikleri gibi, Avrupalılaşma sürecinin dinamikleri altında modern devletleri AB düzeyindeki yönetim ağlarına eklemlenmeyi amaçlamaktadır. Postmodernleşme olarak Avrupalı-

⁵⁵ Böröck ve Mahua, "What is the EU?", s. 155.

⁵⁶ Delanty, "The Making of A Post-Western Europe: A Civilizational Analysis", s. 8-9.

⁵⁷ Graziano, "Europeanization or Globalization", s. 176-177.

⁵⁸ Ibid., s.174, 179.

⁵⁹ Ibid., s. 186.

laşma aday ülkelerdeki ulusal siyasetin temel eksenlerini ve yerel siyasal fay hatlarını da yeniden şekillendirmektedir. Delanty, Avrupalılaşma sürecinin ulus-devlet karşısındaki muhalif hareketleri kuvvetlendirdiğini ileri sürerek, bu süreçte İslamcı cereyanların AB'den ilham alan çokkültürcü tezler çerçevesinde Türkiye'de seküler ulus-devlete karşı daha dirençli bir siyaset oluşturmaya başladıklarını ifade etmektedir.⁶⁰ İslamcı seçkinler arasında yaygınlaşan AB yanlısı siyasetin nedenlerini tartışan Şaban Tanıyıcı da İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da gelişen çoğulcu ve çokkültürcü iklimin bu cereyanı etkilediğine işaret etmektedir.⁶¹

İslamcı cereyanların AB ortamını kendi siyasal ve sosyal politikalarını gerçekleştirmek için daha güvenli buldukları için eski Batı-karşıtı konumlarını terk ederek, AB yanlısı bir siyasete yöneldiklerini tespit eden Şaban Tanıyıcı'nın saptamasından hareketle, genişleme sürecinde İslamcı ve etnik milliyetçi cereyanlar kadar, AB'nin de köklü bir dönüşüm yaşadığı ileri sürülebilir. Delanty'nin işaret ettiği gibi, Nice Antlaşması'ndan itibaren sosyal bütünleşmeden ziyade sistemik bütünleşmeye yönelen AB, Habermas'ın gündeme getirdiği anayasal yurttaşlık tartışmalarının ima ettiği gibi özsel kimlik tanımlarından uzaklaşarak, "merkezsiz, tamamlanmamış ve Batı-sonrası" bir Avrupalılık kimliğine yönelmiş, bu süreçte kendisini adeta kimliksizleştirmiştir.⁶² İlginç bir şekilde AB içinde tanımlanan Avrupalılık kimliği, laik çevrelerin baskısıyla Avrupa'nın kültürel-tarihi kimliğinin bir parçası olan dini motiflerden arındırılarak kimliksizleştirildikçe, İslamcı cereyanlar daha rahat AB yanlısı bir konuma yönelebilmektedirler.

Richard S. Katz'ın AB düzeyinde ortaya çıkan "kurumsal düzenleme ve siyasal uygulamaların herhangi bir demokrasi modeliyle ilişkilendirilemeyeceği" yönündeki tezi⁶³ çerçevesinde İslamcılık içinde ortaya çıkan ani AB-dönüşü ele alındığında, sözü edilen dönüşün, ulus-devletin denetleyici düzen ilkelerinden kurtulmak anlamında serbestleşme mi yoksa liberal demokratik değer ve prensiplerin konsolide edilmesine yönelik bir demokratikleşme isteğinden mi kaynaklandığı yönündeki sorular daha da önem kazanmaktadır. Eğer ki postmodern bir alan olarak AB, Katz'ın iddia ettiği gibi, herhangi bir demokrasi modeli öngörüyor ve Avrupalılaşma seküler ulus-devletin yerleşik iktidar yapısının zayıflamasına yol açarak sadece merkezkaç kuvvetlerin serbestleşmesine yol açıyorsa, bu tür bir serbestleşmenin nasıl demokratik-

⁶⁰ Delanty, "The Making of A Post-Western Europe: A Civilizational Analysis", s. 12.

⁶¹ Şaban Tanıyıcı, "Transformation of Political Islam in Turkey: Islamist Welfare Party's Pro-EU Turn", *Party Politics*, Cilt 9, No 4, 2003, s. 478.

⁶² Delanty, "The Making of A Post-Western Europe: A Civilizational Analysis", s. 13, 21.

⁶³ Katz, "Models of Democracy", s. 55.

leşme etkisi yaratacağı tartışılması gereken bir husus haline gelmektedir. Türk kamuoyundaki hakim anlayışın tersine, Katz, AB yönetim sistemine sirayet eden demokratik eksiklik/zafiyetten dolayı, AB'nin ferdi hakların korunması açısından bile yeterli bir garanti sağlayamadığını ileri sürmektedir.⁶⁴ Ona göre "Avrupa Parlamentosu gibi seçilmiş organların zayıflığından dolayı Avrupa düzeyinde uygulanan politikaların yürütücüsü olan çeşitli kurumlar neredeyse yarı-özerk yapılara dönüşmüşler" ve "Bakanlar Konseyi'nin işleyişini şekillendiren gizlilik kuralları ile nitelikli çoğunluk uygulamaları" sonucunda AB, klasik bir demokraside eşine rastlanmayacak ölçüde kapalı ve sorumsuz bir karar alma/uygulama yapısı oluşturmuştur; bu çerçevede bütünleşme sürecinin yarattığı en önemli sorun olarak "Avrupa Birliği'ndeki demokratik eksiklikten" ziyade "Avrupa'daki demokratik eksiklikten" bahsetmek bile mümkündür.⁶⁵ Avrupa'da gücün tedricen AB'nin demokratik olmayan kurumlarına kayması neticesinde ulusal demokrasilerin ciddi meşruiyet sorunları ile karşılaştıkları gözlenmekte ve daha önce ulusal-demokratik kontrole tabi birçok siyasal süreç yerel/ulusal aktörlerce kontrol edilemeyecek şekilde yeniden yapılandırılmaktadır.⁶⁶

Postmodern bir devlet olarak AB'ye özgü demokratik eksiklik, müzakere sürecinde ve müktesebat uyumlulaştırılması çalışmaları sırasında aday ülkelerde yaşanan çok kapsamlı yasalastırma sürecine de sirayet etmektedir. Müzakere siyaseti çerçevesinde aday ülkeye ihraç edilen "demokratik eksiklik" demokrasinin temeli olan hesap verirliliğin zayıflamasına, bürokrasi içinde bir grup AB teknisyeni ile hizmet ettikleri yürütmenin yasama ve yargı karşısında aşırı kuvvetlenmesine neden olmaktadır.⁶⁷ Dahası, genişleme sürecinde aday ülkedeki temel güç dengeleri değişmekte ve ulusal siyasetin en önemli konularının başında gelen ekonomik kaynakların paylaşımı, AB içindeki bütünleşme siyasetinin dayandığı refah siyasetinden farklı olarak, yeni-liberal prensipler çerçevesinde yeniden düzenlenmektedir. AB'nin genişleme siyasetini şekillendiren müktesebat, aday ülkede yeni-liberal siyasal ekonominin el kitabı haline getirilmektedir.

AB müktesebatı bütünleşme sürecinde üye ülkelerin kabul ettikleri ortak idari, hukuki ve siyasal materyalin bütünüdür; ve genişleme sürecinde aday devletlerin kendi yasal, idari, siyasal, sosyal ve ekonomik düzenlemelerini yaklaşık seksen bin sayfayı bulan müktesebatın uygu-

---

⁶⁴ Ibid., s. 54.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., s. 56.

⁶⁷ Raik, "EU Accession of Central and Eastern European Countries", s. 567-594; Tapio Raunio, "Why European Integration Increases Leadership Autonomy Within Political Parties", *Party Politics*, Cilt 8, No 4, 2002, s. 405-422.

lanmasına imkan verecek şekilde gözden geçirmesi beklenmektedir. Tam üyeliğe kabul edildikten sonra da müktesebat yeni üye devlet tarafından kendi yasaları olarak kabul edilerek uygulanacaktır. Aday ülke, tam üyelik karşılığında, kendisine dayatılan müktesebatı ve AB'nin karar alıcı kurumları ile arasındaki asimetrik ilişkiyi kabul etmeye zorlanmaktadır.⁶⁸ Müzakere sürecinde müktesebatın uygulanması için gerekli idari, hukuki ve siyasal düzenlemelerin yapılması zorunluluğu ile karşılaşan aday ülke ile AB arasında, 19'uncu yüzyılın koloni siyasetinin yürütülmesi için oluşturulan manda rejimlerini andırır bir ilişki kurulmaktadır.⁶⁹

Egemenlik kaybı sadece ulus-devletlerin kendilerine mahsus yasalaştırma tekellerinin bir kısmından vazgeçmelerine değil, ulusal demokrasilerin demokratik niteliklerinin bozulmasına da yol açmaktadır. Çağdaş demokrasilerin olmazsa olmaz koşulu halk egemenliğidir. Diğer bir deyişle, genişleme sürecinde halkın, kimi durumlarda doğrudan ancak çoğunlukla da denetlenebilir temsilcileri yoluyla kullandığı egemenliğin bir kısmını, seçmediği veya denetleyemeyeceği kurumlara devretmesi demokratik rejimin nitelikleri açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bütünleşme sürecinde üye devletler egemenliklerinin bir kısmından postmodern AB alanı içinde vazgeçmişlerse de, karşılığında elde ettikleri diğerlerine müdahale hakkıdır. Dolayısıyla bütünleşme sürecinde kaybedilen egemenliği telafi edici bir mekanizma kurulmuştur. Ancak genişleme sürecinde aday ülkenin konumu üyelerden farklıdır ve bu ilişki karşılıklı müdahale prensibi gereği şekillenmektedir. Üye adayı konumundaki modern devlet, AB'nin postmodern yönetim ağlarına henüz tam olarak eklenmediği için devrettiği egemenliği telafi edecek imkanlara sahip değildir. Dolayısıyla, AB ile asimetrik bir ilişkiye giren aday ülkenin kabul ettiği egemenlik devrinin, bütünleşme sürecinde karşılıklı müdahale şartına istinaden devredilen egemenlikten farklı sonuçları olacağı takdir edilmelidir. Küreselleşme ve postmodernleşme külliyatları içinde egemenlik kaybı olgusunun küresel, ulusal ve bölgesel düzeydeki nedenleri ve sonuçları hakkında kapsamlı tezler geliştirilmiş olsa da, AB üyeliğine doğru ilerletilen uyum sürecinde ortaya çıkan egemenlik kaybının ayırt edici özelliği, bu kaybın AB dolayısıyla açık bir "kurumsal şekil ve içerik" kazanmasıdır.⁷⁰

⁶⁸ Böröck ve Mahua, "What is the EU?", s. 158.

⁶⁹ Ibid. s., 158-159.

⁷⁰ Katz, "Models of Democracy", s. 56; Graziano, "Europeanization or Globalization", s. 173-194.

Postmodern AB'nin Demokratik Zafiyeti ve Müzakere Siyaseti

Türkiye ile de karşılıklıktan ziyade tektarafılık esasına göre yürütülen müzakerelerde, üyelik yolunda ne kadar yol alındığı ve uygulanan/uygulanacak reformların müktesebat şartlarını ne kadar karşıladığı gibi sorulara cevap veren kritik kurum Avrupa Komisyonu'dur. Komisyon AB'nin koymuş olduğu kuralları aday ülkeye dikte ettiren bir kurum olarak müzakere sürecinin bütünü kontrol etmektedir. Ancak Komisyon, yapısı nedeniyle uygulamaya yönelik bürokratik bir kurumdur. Avrupa Konseyi ve Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen politikaların uygulanmasından sorumludur; buna rağmen, diğer AB kurumları ve üye devletler siyasal değerlendirmelerini yaparken, Komisyon'un önerilerini dikkat almaktadırlar.⁷¹ Furio Cerutti kritik kararları alan AB kurumlarının sorumlu tutulacağı demokratik usullerin zayıflığından dolayı demokratik zafiyetin doğduğunu belirtmektedir.⁷²

Müzakere aday ülkede hükümetlerin yasama ve yargı karşısındaki gücünü arttırmakta ve ulusal meclisler bir tür tescil kurumlarına dönüşmektedir.⁷³ Benzer bir noktaya dikkat çeken Cerutti de ulusal yasama kurumlarının AB çerçevesindeki müzakerelere müdahil olamadıklarını ve kendi hükümetlerinin zaman zaman önlerine getirdikleri konuları onaylayan kurumlar haline dönüştüklerini belirtmektedir.⁷⁴ Cerutti'nin işaret ettiği meşruiyet eksikliğinin nedeni sadece bu kararları alan aktörlerin yeterince denetlenmemesi değildir. Genişleme ve müzakere sürecinin kendisinin demokratik kontrole imkan vermeyecek derecede teknikleştirilmesi de meşruiyet eksikliğini arttırmaktadır. Aşırı derecede teknikleştirilen müktesebat siyasetinin seçilmemiş teknisyen-bürokratlarca yönetilmesi genişleme siyasetinin bir tür çoğulculuk ve açık kamu tartışmasına vesile olacağı beklentilerini boşa çıkarmaktadır; çünkü "genişleme ve müzakere siyasetinde izlenen usuller, demokratik siyasetin katılımcılık ve denetim ilkesiyle açık bir çelişki" içindedir.⁷⁵ Dolayısıyla, müktesebat siyaseti aday ülkede demokrasinin kalitesini arttırmamakta; aksine ulusal aktörlerin katılım

⁷¹ Raik, "EU Accession of Central and Eastern European Countries", s. 582.

⁷² Furio Cerutti, "A Political Identity of the Europeans?" *Thesis Eleven*, No 72, 2003, s. 36-37; Chris Rumford, "European Civil Society or Transnational Social Space? Conception of Society in Discourses of EU Citizenship, Governance and the Democratic Deficit: An Emerging Agenda", *European Journal of Social Theory*, Cilt 6, No 1, 2003b, s. 25-43.

⁷³ Graziano, "Europeanization or Globalization", s. 184.

⁷⁴ Cerutti, "A Political Identity of the Europeans?" s. 37.

⁷⁵ Raik, "EU Accession of Central and Eastern European Countries", s. 575 ; Hans Jörg Trenz ve Eder Klaus, "The Democratizing Dynamics of a European Public Sphere, Towards a Theory of Democratic Functionalism", *European Journal of Social Theory*, Cilt 7, No 1, 2004, s. 5-25

imkanlarını sınırlandırarak, minimalist ve prosedürel bir demokrasi anlayışının yerleşmesine vesile olmaktadır.

Müktesebatın aday ülkeye uyarlanması sırasında Cooper'ın postmodern devlet olarak AB'ye atfettiği "karşılıklılık ve müzakere" siyaseti de sona ermektedir. AB ile aday ülke arasında bir tür "patron-yanaşma" ilişkisi kurulmaktadır.⁷⁶ Türkiye örneğinde daha açık ortaya çıktığı gibi, müzakerelerin devamı çok çeşitli şartlara bağlanmakta ve AB'nin tek-tarafli karar almasına uygun bir müzakere usulü benimsenmektedir. Dahası, müktesebat siyaseti aday ülkede AB konusunun "depolitizasyonunu sağlayan bir (uzmanlık) dili" yaratmaktadır; ancak bu "uzmanlık dili demokrasinin varlığına yönelik ciddi bir tehdit"e de dönüşebilir.⁷⁷ Toplum yaşantısının devam etmesi için teknik bilginin önemine dikkat çeken Raik, can alıcı soruyu şöyle sormaktadır: "eğer ki uzmanlar her zaman mümkün olan en iyi, nesnel ve yansız kararı verebiliyorlarsa, o zaman neden demokrasiye ihtiyacımız olsun?"⁷⁸ Bir tür Avrupalılaştırma atılımı olarak tanımlanan genişleme sürecinde AB'nin postmodern alanına aday ülkeyi hazırlamak üzere tasarlanan müzakere siyaseti, bürokrasinin politika yapım sürecindeki ağırlığını arttırmaktadır. AB bürokrasisi ile doğrudan ilişkiye girerek bir ölçüde siyasa üreten bir kurum haline dönüşen ulusal/yerel bürokrasi, özerk ve denetlenemez bir aktör gibi davranmaktadır. Yaratılan teknik dil yoluyla siyaset üstü bir amaç olarak tanımlanan AB'ye uyum sürecini şekillendiren müktesebat siyaseti ulusal siyasetin alanını daraltmaktadır.⁷⁹

AB ile müzakerelerin aday ülke halkının günlük yaşamında çok yaygın ve köklü değişikliklere neden olacağını öngören yaklaşımlar, müzakere siyasetinin biçimsel olmaktan ziyade köklü bir zihniyet değişikliğine neden olacak özsel bir dönüşüme yol açacağını ima etmektedirler. Ne var ki sözü edilen zihniyet dönüşümü, müzakere siyasetinin kapalı yapısından dolayı yukarıdan aşağı işleyen yasal-bürokratik reformculuk yoluyla yönetilen uyum sürecinin başarısına bağlanmaktadır. Katılımcı ve müzakereci demokrasinin yerleşmesine yol açacak özsel değişimin yasal bürokratik reformculuk yoluyla ne ölçüde sağlanabileceği de çok kuşkuludur. Aday ülkede ulusal siyasetin çeşitli bürokratik örgütlerce sanki nesnel ve teknik uzmanlığın gereğiymişcesine tepeden aşağı bir yöntemle düzenlenmesine yol açan müktesebat ve uyum çalışmaları, katılımcı demokrasinin gelişmesine sekte vurmaktadır. Müktesebat yoluyla derinleşen demokratik zafiyet

⁷⁶ Raik, "EU Accession", s. 576.

⁷⁷ Ibid., s. 582.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

ise “ulusal siyasal kurumlara duyulan güveni azaltmakta ve AB’yi sınırlı bir seçkinler projesine dönüştürmektedir”.⁸⁰

Müzakere siyasetinin etkin aktörü haline dönüşen bürokrasi gibi hükümet üzerindeki parlamento denetimi de zayıflamaktadır.⁸¹ “Genişleme söylemine damgasını vuran uzmanlık, etkililik, hız ve kaçınılmazlık” gibi temel kavramlar, ulusal demokratik siyaset üzerinde başka yaratmakta ve genişlemeyi/üyeliği kaçınılmaz bir teknik tasarıma dönüştürmektedir.⁸² Müktesebat siyaseti “bürokrasi/uzmanlık-demokrasi”, “etkililik-katılım”, “hız-müzakere”, “uzman-yurttaş bakışı,” “nesnel bilgi-siyasal karar” gibi karşıtlıklar yaratmakta ve müzakere sürecinde aday ülkeler “toplumsal aktörlerin bu sürece katılımını sağlayacak müzakere araçlarını yaratmaktan ziyade etkili karar verme süreçleri” oluşturmaya yönelmektedir.⁸³

Genişleme sürecinde aday ülkede müktesebat bir tür meta-norm haline dönüşmektedir. Müzakere süreci de müktesebatın aday ülke tarafından tedricen ithal edildiği bir süreç olarak tasarlanmaktadır. Bu arada AB bütünleşmesinden kaynaklanan yapısal nedenlerle ortaya çıkmış olan demokratik eksiklik/zafiyet, müktesebat siyaseti yoluyla genişleme sürecinde aday ülkeye ihraç edilmektedir. Dolayısıyla müzakere siyaseti, aday ülkede bütünleşmiş Avrupa’ya özgü yeni demokratik yönetim usullerine dayanan katılımcı demokrasinin yaratılmasından ziyade, devletin yukarıdan aşağı emirle reforma tabi tutulduğu ve seçkin-teknokratik yönetimlere meşruiyet sağlayan minimalist-biçimsel demokrasi uygulamalarının yaygınlaşmasına vesile olmaktadır.

Postmodern AB Karşısında Türkiye: Müktesebat Siyasetinin Olası Etkileri

2000’li yılların başından itibaren Türkiye’nin AB ile ilişkileri daha da hızlanmıştır. Türkiye’de bu dönemde gelişen siyasal reformculuk üzerindeki AB etkisini anlamaya çalışan Nathalie Tocci, 2001 yılındaki koalisyon hükümetinin birçoğu insan haklarının genişletilmesi ile ilgili otuz dört anayasa değişikliği ile, takip eden hükümetlerin yasalaştırdıkları yedi uyum paketinin demokratikleşme ve AB üyeliğinin özdeşleştirilmesine neden olduğunu ileri sürmektedir.⁸⁴ Tocci, Türkiye’deki

---

⁸⁰ Ibid., s. 586.

⁸¹ Ibid., s. 591; David R. Cameron, “The Challenges of Accession”, *East European Politics and Societies*, Cilt 17, No 1, 2003, s. 24-41.

⁸² Raik, “EU Accession”, s. 591.

⁸³ Ibid., s. 591-592.

⁸⁴ Nathalie Tocci, “Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform”, *South European Society & Politics*, Cilt 10, No. 1, 2005, s. 73-83.

reform siyasetini AB'nin dışsal bir aktör olarak etkilediğini, ancak bu süreci anlamak için içsel nedenlerin de göz önüne alınması gerektiğini düşünmektedir. Orta ve Doğu Avrupa örneklerinde görüldüğü gibi hızlı bir reform sürecine giren Türkiye'de de sorulması gereken temel soru şudur: Adaylık sürecinde uygulanan reform ve müzakere siyaseti, AB dolayısıyla idealleştirilen katılımcı refah demokrasisinin kurulmasına uygun bir devlet-toplum yapılanması yaratabilir mi?

Müzakere siyaseti içinde ulusal parlamentoların etkilerini kaybettikleri, yürütmenin, diğer bir deyişle hükümetin ve bürokrasinin güçlendiği dikkate alındığında, aşağıdan yukarı katılımcı bir reform siyasetinin müzakere sürecinde canlandırılmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Dahası, yeni-liberal ekonomik politikaların AB müktesebatının parçası olarak sosyal politikaların alanını daraltacak şekilde uygulanması ve örgütlü sendikal siyasetin yeni-liberal politikalar çerçevesinde geriletilmesi, katılımcı-örgütlü demokrasinin gelişmesini zorlaştırmaktadır. Tocci Türkiye'nin modernleşme serüveninin AB üyeliği ile bir tür demokratikleşme hareketine dönüştüğünü ima etse de, AB dolayısıyla yürütülen demokratikleşme hareketi seçkinci-teknokratik bir değişim projesi öngördüğü için siyaset alanını genişletmemektedir. Müzakere siyasetinden kaynaklanan AB-yönelimli reformculuk, Ziya Öniş'in belirttiği gibi, salt "merkezi devlet yapıları, Kemalizm ideolojisi, laiklik ve üniter ulus-devlet gibi Türk siyasal sisteminin temel kurucu ilkelerinde"⁸⁵ değişikliklere yöneldiği ölçüde, değişim siyaseti kısıtlı bir şekilde devlette odaklanmaktadır. Yoksulluk, işsizlik ve sosyal adaletsizlikten muzdarip geniş halk yığınlarının sorunları, müktesebat siyasetinin yürütücülüğüne soyunan ve asıl dikkatini devlete yöneltmiş olan liberal-muhafazakar aktörlerin bağlandıkları yeni-liberal politikaların ilgi alanına da girmemektedir.

Müktesebat siyasetinin Türkiye'de demokratikleşmenin aracı haline gelebilmesi için toplumsal aktörlerin siyasal katılımlarını arttırıcı müzakere usullerinin kurumsallaşmasına vesile olması beklenir. Ancak aday ülkede bürokrasi ve yürütmeyi güçlendiren müzakere siyaseti, AB'nin karar alma ve uygulama aşamalarına özgü demokratik zafiyeti aday ülkeye ihraç etmektedir. Türkiye'ye özgü seçkinci-aydın modernleşme projesi yerine aşağıdan-yukarı gelişen bir demokratikleşme hareketine ivme kazandırması beklenen müktesebat siyaseti, hukuk devleti prensibi uyarınca bireyi temel haklarla donatarak devlet karşısında kuvvetlendirirse de, negatif özgürlük tasarımına dayalı bu güçlendirme girişimi, yurttaşları katılımcı aktif özneler haline getirecek araçları ya-

⁸⁵ Ziya Öniş, "Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations", *Government and Opposition*, Cilt 35, No 4, 2000, s. 477.

ratamamaktadır. Malların serbest dolaşımı, kişilerin serbest dolaşımı, hizmet sunumu serbestisi, sermayenin serbest dolaşımı, şirketler hukuku, rekabet politikaları, tarım, balıkçılık, ulaştırma ve vergilendirme, ekonomik ve parasal birlik, istatistik, sosyal politika ve istihdam, enerji, sanayi politikaları, küçük ve orta ölçekli işletmeler, eğitim ve mesleki eğitim, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri, kültür ve görsel-işitsel politikalar, bölgesel politikalar, çevre, tüketicinin ve sağlığının korunması, adalet ve içişlerinde işbirliği, gümrük birliği, mali kontrol, mali ve bütçesel ekonomi, kurumsal yapılanma, dış ilişkiler gibi ana başlıklar altında yürütülecek olan müzakereler, aday ülkede aktif yurttaşlara dayanan katılımcı-müzakereci bir demokrasinin kurulmasından ziyade Kopenhag Kriterleri'nin öngördüğü serbest pazar prensiplerinin yukarıda belirtilen alanlarda tesis edilmesini ve bu prensipleri hayata geçirecek sağlam bir bürokratik yapının kurulmasını amaçlamaktadır. Kopenhag Kriterleri'nde tanımlanan bireysel hak ve özgürlükler, insan hakları hukukunun temeli olan ve insanın doğuştan elde ettiği düşünülen evrensel hakların garanti altına alınmasını öngörmektedirler. Özellikle Sovyet sisteminden çıkmış sosyalist devletlerin liberal anayasal hukuk devletinin ilkelerine göre yeniden örgütlenmelerinin temel prensiplerini tanımlayan Kopenhag Kriterleri, demokratik sistemi müzakereci-katılımcı esaslarda düzenlemek için geçerli evrensel ölçüleri sağlamamaktadır. Gelişmiş Batılı demokrasilerin tarihi dikkate alındığında, liberal siyasanın kendiliğinden katılımcı-müzakereci bir demokrasinin doğmasına vesile olmadığı da görülmektedir. Katılımcı-müzakereci demokrasi liberal siyasanın aşağıdan yukarı gelişen sosyal hareketlerce demokratikleştirilmesini öngörmektedir ki bu da Türkiye ile yürütülen müzakere siyasetinin tanımlanmış amaçları arasında bulunmamaktadır.

AB müktesebatına vakıf teknisyen-bürokrat kadronun aday ülkede çalışma hayatından sosyal yaşama kadar bütün alanları müktesebat kuralları çerçevesinde ve bir tür zorunluluk mantığına dayanarak düzenlemesi, yeni tür bir siyaset mühendisliğinin doğuşuna işaret etmektedir. Müktesebat uyumlulaştırılması sürecinde Türkiye'de müzakerelerin ve çeşitli siyasal/ekonomik pazarlıkların AB tarafı ile yapılacağı yönünde bir görüş yaygınlaştırılmaktadır. Ancak asıl mücadele ve pazarlıklar ulusal düzeyde olmalıdır. Meslek örgütlerinin, çıkar gruplarının ve sivil toplum örgütlerinin içinde olmadığı bir reform siyaseti yoluyla ekonominin, sosyal ve siyasal yaşamın en temel konularının düzenlenmesi, ulusal demokrasinin daha da zayıflamasına yol açacaktır. Toplumsal yaşantının bütününe değiştirmesi beklenen müktesebat siyasetinin bürokrasi, hükümet ve AB Komisyonu'nun oluşturduğu üçlü bir koalisyon tarafından yürütülmesi, müzakerelerin basit teknik

düzenlemelermişcesine siyasal sorumluluğu bulunmayan kurumlara havale edilmesi, yukarıdan aşağı hukuki reformizmi kuvvetlendirdiği oranda, aşağıdan yukarıya katılımcı demokrasinin kurumsal alt yapısının oluşmasını geciktirecektir.

Müktesebat siyaseti ve uygulamaya yönelik yasalastırma hareketinin, baskın kamu felsefesinin Kemalist devletçi normatif varsayımlarını değiştirdiği oranda demokratikleşmeye katkıda bulunacağı varsayılmaktadır. AB siyaseti devletin sadece ekonomik aktörlerle değil genel olarak toplumla kurduğu üstlük-altlık ilişkisini sorgulamaya yöneltse de, liberal ilkelere bağlanmış kuvvetli sosyal/siyasal aktörlerin bulunmadığı coğrafyalarda devletin küçülmesi, liberalizmin bir düzen ilkesi haline gelmesiyle sonuçlanmamaktadır. Diğer bir deyişle, AB dolayısıyla devlet-merkezli siyasanın zayıflaması liberalizm için gerek şart olsa da yeter şart değildir.

Kopenhag kriterlerinde ima edilen liberal düzen ilkelerinin müktesebatın başlattığı bir değişim siyaseti yoluyla ihraç edilmesi ve ulusal düzen içinde kurumsallaşması için, devletçi eğilimlerin körleştirilmesi kadar önemli bir diğer husus, ulusal, etnik, dini ve diğer cemaat kimliklerinin insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi kimi kurucu değerler yoluyla yeniden tanımlandığı ve neredeyse kültürün Avrupalılaştığı kapsayıcı bir sosyal değişim sürecinin canlandırılmasıdır. Aksi takdirde, sınırlı bir siyasi-idari reform isteğine dönüşecek olan müktesebat siyaseti, kendisinden beklenen köklü zihniyet devrimini gerçekleştiremeyecektir. Türk siyasal hayatında baskın olan tepeden-inmeci modernleşme siyasetinin müzakere reformculuğu yoluyla aşılabileceğini öngören anlayış, üyelik sürecini teknokrat-bürokratlara özgü bir siyasal mühendislik siyaseti yoluyla yönetilebileceğini öngördüğü oranda, en azından siyasal reform yöntemi açısından, eleştirdiği toplumsal mühendislik projesine benzemektedir.

Sonuç

Bütünleşme siyasetinden farklı olarak AB'nin genişleme siyaseti karşılıklı müdahale ilkesinden vazgeçilerek yürütülmektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde görüldüğü gibi, AB-Türkiye ilişkileri de patron-yanaşma parametresinin öngördüğü asimetric güç paylaşımına uygun bir gelişme sürecine girmiştir. "Dışsal olan müktesebatın içselleştirilmesi" süreci olarak tasarlanan müzakere siyaseti, dışsal bir kuvvet olan AB'yi patron olarak ulusal politikanın etkin aktörü haline getirmektedir. Birbirlerinden farklı müzakere usullerine dayanan bütünleşme ve genişleme süreçlerinde, demokrasi, azınlık hukuku ve insan hakları gibi temel konularda AB'nin izlediği politikaları gerekçelendiren ikili dili yaratan yapısal nedenleri anlamak için Cooper'ın öne sür-

düğü postmodern devlet olarak AB kavramlaştırması önemli bir açılım sunmaktadır. Postmodern bir devlet olarak AB, aday modern devletlerle ilişkilerini bütünleşme siyasetinin temel prensibi olan karşılıklı müdahalecilik prensibine dayanmadan yürüttüğü için ikili bir dil ortaya çıkmaktadır. AB'nin, aday modern devletin ekonomik, siyasal ve kültürel yapıları üzerinde yoğun bir baskı yaratırken, bunu iç sistemik bütünleşmesini dayandırdığı ve karşılıklılık esasına dayanan postmodern değer ve ilkelerden uzaklaşarak gerekçelendirmesi, genişleme siyaseti açısından ciddi meşruiyet sorunları da yaratmaktadır.

Avrupa'da devletlerin birbirlerine karşı güç kullanmaktan karşılıklı olarak vazgeçmeleri, hatta bir adım daha atarak karşılıklı müdahale ilkesini benimsemeleri, AB'ye özgü bütünleşme siyasetini, Cooper'ın deyişi ile postmodernleştirirken; AB'nin kendi çevresiyle ilişkilerinde izleyeceği çifte standartların yapısal şartlarını da yaratmaktadır. Üyelik sürecine giren modern devletler AB alanı içinde postmodern yönetim ağlarıyla eklemelenmektedirler. Diğer bir deyişle, müzakere sürecinde aday ülkenin ulusal rejimi AB kurumlarının ulus-aşan eylemleri için uygun bir siyasal, ekonomik ortam haline getirilmektedir. Türkiye örneğinde daha çok gündeme gelen din tartışmaları dikkate alındığında, siyasal ve ekonomik alanın yanı sıra kültür alanında da evrensel insan hakları kuramının ima ettiği normativitenin üretilmesine imkan sağlayacak benzer bir dönüşümün beklendiği izlenimi doğmaktadır. Ne var ki, teknokratik-bürokratik bir model çerçevesinde pratisyen girişimleriyle ilerletilen müzakere siyaseti, ima edilen kültürel-sosyal değişimi sağlayacak ve yürütecek araçlardan mahrumdur.

Sonuçta, sınırlı biçimsel değişikliklerin ötesinde köklü bir zihniyet değişikliği gerektirdiği varsayılan AB üyeliğine aday ülkeyi hazırlayan müzakere siyaseti teknikleştiği oranda ulusal siyasal aktörlerin politika yapım sürecine katılımları kısıtlanmakta ve demokratikleşme, bütünleşmiş Avrupa'da olduğu gibi farklı düzeylerde ortaya çıkan açık yönetim modelleri yaratmaktan ziyade, siyasal seçkinler ve onlarla işbirliği yapan sınırlı bir teknokrat-bürokrat kadronun otoriter bir tarzda devleti yeniden örgütlediği yukarıdan aşağıya bir serbestleşme siyasetine dönüşmektedir.

Summary

This article studies the dynamics of the EU's politics of enlargement with a special focus on its relations with Turkey. It begins with considering the impact of globalization on the EU, and goes on to discuss how and why the EU has become an agent of globalization and what impact did it have on member states. It is argued the EU, which emerged as a result of the coordinated actions of the European nation states against the globalizing tendencies in the postmodern world, now plays a pivotal role in creating and sustaining a postmodern governance system in Europe. The top-down globalization project led by the transatlantic elite groups subscribed to a neo-liberal ideology has transformed the EU into a safe heaven for the global actors, of which it is one of the majors.

Influenced by Robert Cooper's thesis on the EU as a postmodern state, the article argues that the politics of integration within the European sphere, which was originally based on the principle of reciprocal intervention of the member states to each other in various domestic and foreign policy areas within the governance system of the EU, has been abandoned after the decision for the enlargement of the EU towards Central and Eastern Europe in the mid-1990s. In the aftermath of the Copenhagen European Council in 1993, the EU has adopted a unilateralist strategy for the eastward enlargement and redesigned the negotiation process with the candidate states on new principles and values, known as the Copenhagen Criteria.

Though the Copenhagen Criteria - stable institutions that guarantee democracy, the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities (known as the 'political criteria'); the existence of a functioning market economy as well as the capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union (known as the 'economic criteria'); and the ability to take on the obligations of membership including adherence to the aims of political, economic and monetary union (known as the *acquis communautaire* criteria) - have paved the way for liberalism in candidate states, they do not automatically lead to policies that would further democratize liberalism along deliberative and participatory principles. This article argues that due to the lack of transparency and delegation of power to the bureaucracy and the executive branch of government, the *realpolitics* of *acquis communautaire*, if not its ideals, generates a bias towards the minimalist conception of democracy in candidate states, including Turkey.

Still, the EU has in many ways supported democratization of candidate states. It, however, also imposes new and unexpected constraints on the functioning of democracy because of the underlying postmodern

logic of enlargement through which the democratic deficit of the EU is exported to the candidate state. Pre-accession politics that is developed around the issues and problems of the *acquis communautaire* limits the impact of enlargement as a form of promotion of democracy in the candidate country because it narrows the sphere of politics to the technical initiatives of the pro-EU elites and bureaucratic experts. In the pre-accession phase the EU also becomes a Janus-faced phenomenon since it abandons the principle of reciprocal intervention, and the differences between the economic, social, and cultural policies that are followed by the member states and those proposed to the candidates raise a number of questions about the EU-originated demands for reform. Neither the EU's eastward enlargement nor Turkey's membership is just a political and economic process that requires the transformation of the economies and states into a fully-functioning free market systems and liberal democratic forms. It also involves the social integration of the new members. To this end, modern states, whether post-communist, as in the case of Central and Eastern Europe, or bureaucratic-statist, as in the case of Turkey, are expected to adopt the *acquis communautaire*, and reform their respective national/local legal, political, administrative and social environments in the pre-accession phase for an unreserved articulation to the postmodern governance system of the EU as full members in the next phase.

The design of accession negotiations increases the power of the EU and institutionalizes an asymmetrical relationship between the EU and candidate states. Furthermore, the technocratic-bureaucratic elites and the pro-European governments are empowered against legislative assemblies in the candidate states. It is argued that membership is not simply a technical issue that could be decided solely on the criterion of technical progress in negotiations but a political issue for both of the parties – the EU and the candidate state. Yet, the democratic deficit that emanates from the EU networks of governance and is exported to the candidate state through the politics of *acquis communautaire*, creates serious problems of democratic accountability and responsiveness of the decision-makers. Thus, contrary to its constituting ideals, the EU becomes an outside force for the candidates, which promotes a minimalist form of democracy that requires neither the consolidation of the means of widespread societal participation nor substantial changes in the relationship between the state and civil societal actors. The article concludes that the assumed technicality of the *acquis communautaire* serves to further restrain the sphere of politics in the candidate state.

Kaynakça

- Archibugi, Daniele, "Cosmopolitan Democracy and Its Critics: A Review" *European Journal of International Relations*, Cilt 10, No 3, 2004, s. 437-473.
- Böröck, Jozsef ve Sarkar Mahua, "What is the EU?" *International Sociology*, Cilt 20, No 2, 2005, s. 153-173.
- Cameron, David R. "The Challenges of Accession", *East European Politics and Societies*, Cilt 17, No 1, 2003, s. 24-41.
- Cerutti, Furio, "A Political Identity of the Europeans?" *Thesis Eleven*, No 72, 2003, s. 26-45.
- Christiansen Thomas, "European and Regional Integration", *The Globalization of World Politics*, 2. bsk., John Baylis ve Steve Smith (Der.), Oxford, Oxford University Pres, 2001, s. 494-519.
- Cooper, Robert, *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century*, New York, Atlantic Books, 2003.
- Delanty, Gerard, "The Making of A Post-Western Europe: A Civilizational Analysis", *Thesis Eleven*, No 72, 2003, s. 8-25.
- Graziano, Paolo, "Europeanization or Globalization", *Global Social Policy*, Cilt 3, No 2, 2003, s. 173-194.
- Habermas, Jurgen, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, Ciarin Cronin ve Pablo De Grieff (Der.), Cambridge, Polity Press, 1998.
- Held, David, *Models of Democracy*, 2.Bsk., Cambridge, Polity Press, 1997.
- Held, David, "Regulating Globalization? The Reinvention of Politics", *International Sociology*, Cilt 15, No 2, 2000, s. 394-408.
- Hooghe, Liesbet, "Globalization and the European Union", <http://www.unc.edu/~hooghe/downloads/queensfinal.pdf>, (20.12.2005), s.1-46.
- Huntington, Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Touchstone, 1997.
- Johns, Michael, "Do As I Say, Not As I Do: The European Union, Eastern Europe and Minority Rights", *East European Politics and Societies*, Cilt 17, No 4, 2003, s. 682-699.
- Kaiser, André, "Alternation, Inclusion and the European Union", *European Union Politics*, Cilt 3, No 4, 2002, s. 445- 458.
- Katz, Richard S., "Models of Democracy: Elite Attitude and the Democratic Deficit in the European Union", *European Union Politics*, Cilt 2, No 1, 2001, s. 53-79.

Kellner, Douglas, "Theorizing Globalization", *Sociological Theory*, Cilt 20, No 3, 2002, s. 285-305.

Llobera, Josep R., "The Concept of Europe as an Idée-force", *Critique of Anthropology*, Cilt 23, No 2, 2003, s. 155-174.

McGrew, Anthony, "Between the Two Worlds: Europe in a Globalizing Era", *Government and Opposition*, Cilt 37, No 3, 2002, s. 343-358.

Öniş, Ziya, "Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations", *Government and Opposition*, Cilt 35, No 4, 2000, s. 463-483.

Raik, Kristi, "EU Accession of Central and Eastern European Countries: Democracy and Integration as Conflicting Logics", *East European Politics and Societies*, Cilt 18, No 4, 2004, s. 567-594.

Raunio, Tapio, "Why European Integration Increases Leadership Autonomy Within Political Parties", *Party Politics*, Cilt 8, No 4, 2002, s. 405-422.

Rumfort, Chris, "Resisting Globalization? Turkey-EU Relations and Human and Political Rights in the Context of Cosmopolitan Democracy", *International Sociology*, Cilt 18, No 2, 2003, s. 379-394

Rumford, Chris, "European Civil Society or Transnational Social Space? Conception of Society in Discourses of EU Citizenship, Governance and the Democratic Deficit: An Emerging Agenda", *European Journal of Social Theory*, Cilt 6, No 1, 2003, s. 25-43.

Rynning, Sten, "The European Union: Towards a Strategic Culture?" *Security Dialogue*, Cilt 34, No 4, 2003, s. 479-496.

Schumpeter, Joseph, *Capitalism, Socialism and Democracy*, London, George Allen and Unwin, 1943.

Tanyıcı, Şaban, "Transformation of Political Islam in Turkey: Islamist Welfare Party's Pro-EU Turn", *Party Politics*, Cilt 9, No 4, 2003, s. 463-486.

Tesser, Lynn M., "The Geopolitics of Tolerance: Minority Rights Under EU Expansion in East-Central Europe", *East European Politics and Societies*, Cilt 17, No 3, 2003, s. 483-532.

Trenz, Hans Jörg ve Eder Klaus, "The Democratizing Dynamics of a European Public Sphere, Towards a Theory of Democratic Functionalism", *European Journal of Social Theory*, Cilt 7, No 1, 2004, s. 5-25.

Tocci, Nathalie, "Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform", *South European Society & Politics*, Cilt 10, No 1, 2005, s. 73-83.